

קורס מושגי יסוד בתרבות
מרצה: פרופ' סלה אשר
סמסטר: א'
שנה: 2021
סיכמה: קרין מושקוביץ

מושגי יסוד בתרבות

הקורס מתמודד עם שני אתגרים שעשויים להיות מכשול והזדמנות:

1. הבעיה ראשונה- מושגי יסוד של התרבות הם הגדרה אינסופית של הפעילות היצרית של בני האדם. אולם, לנו יש רק 13 מפגשים כדי לדבר על מה הם מושגי היסוד של התרבות. לכן **כל החלטה של אילו מושגים להדגיש על חשבון אחרים היא שרירותית**. הרשימה הבסיסית נשארת לרוב אותו הדבר משנה לשנה, היא בערך 100 מושגים, שבעיני אשר סלה מאפשרים לסטודנטים משנה א' לרכוש ידע בסיסי על שפה טכנית אודות הסוגיות המתנהלות במדעי הרוח. זה מאין לקסיקון בסיסי שבלעדיהם קשה להתמודד עם מושגים מורכבים יותר.

לדוגמא, נדון במושג דמוקרטיה שזהו מושג שהתפתח ביוון במאה החמישית לפני הספירה וננסה להבין למה המושג הזה רלוונטי גם לשיח של היום, ובמה הוא שונה היום ממה שהוא היה בעבר. בהמשך נלמד מושגים מוכרים פחות כמו אפיסטמולוגיה. בנוסף, נדון בשאלות ובדמויות שונות. ננסה לסכם ולהתבונן בצורה כללית וראשונית על רשימה של כ-90/100 מושגי היסוד ששייכים לשיח האינטלקטואלי.

אם בעבר היה ארון מושגים יסודי משותף לכולם, אז היום אי אפשר להגיד שיש איזו שפה תרבותית משותפת לכולם. אנשים, בעיקר בארץ, מגיעים מכל מיני תרבויות שונות כך שקשה מאוד למצוא משהו שכולם מסכימים על המשמעות שלו. אנו חיים במציאות רב תרבותית, והיום יותר ויותר מבינים שאין תרבות אחת שהיא הנכונה. נוצר מצב שכשאנו נמצאים בכיתה הרבה פעמים אנו מדברים, אך לכל אחד יש ידע אחר על המציאות ואי אפשר לקבל אף דוגמא כמובן מאיליו.

2. הבעיה השנייה- קשורה לשפה העברית. **רוב המושגים שנשתמש בהם מהשיח המערבי התפתחו משפות שאינן שפות שמיות, ויש להן מערכת תפישתית שונה מהשפות שאנו מדברים עליהם במזרח התיכון.** כך למשל, באנגלית יש לנו מושגים כמו to be, I have been ואילו בעברית אין יחסי זמן כאלו. בעברית ובערבית תפישת הזמן הרבה יותר פשוטה. הפועל to be הוא פועל נעלם בערבית ובעברית.

יתכן כי יש כאן עניין פילוסופי:

- שהרי התרבויות השמיות אינן מאמינות שיש לבטא את שם ה'. משתמשים בפרפראזות על כך.

- עניין נוסף, **המושג על הקפיטליזם והקניין הרוחני מבוסס על הביטוי to have.** בעברית אין לנו ביטוי כזה. יש ניואנסים שהם חשובים אך אינם נמצאים בעברית או בערבית. לכן, השיח הפילוסופי היווני בשפה העברית בעל קושי. כלומר לא ניתן לדייק את השיח הפילוסופי שבאנגלית לשפה העברית. תמיד יש ניואנסים קטנים שעשויים בשל השפה להתפסס. אנו מדברים בעברית אך הרבה פעמים מתייחסים למושגים שהתפתחו בסביבות תרבותיות אחרות.

איזה נראטיב אשר סלה נוקט בקורס זה?

אמנם אשר סלה אינו מאמין שהתרבות המערבית היא ה-תרבות כפי שחשבו רבים בעבר, לדעתו כל תרבות בפני עצמה היא פסגה. עם זאת, בשל החלטה מערכתית, מפני שעדיין בכל זאת במרחב התרבותי שאנו מסתובבים בו שזה ארצות הברית ואירופה, והמדינות המפותחות, **השיח האינטלקטואלי שואב את מושגי היסוד שלו מתוך המסורת שהתפתחה ביוון העתיקה.** לכן, הנראטיב שלנו יהיה מערבי ומבוסס בעיקר על אירופה.

מבנה השיעור:

נתמקד ב-3 צמתים עיקריים בהתפתחות המחשבה המערבית (צומת הוא תאריך מסוים):

1. התקופה הקלאסית:

1. **אתונה במאה החמישית לפני הספירה** - מה מיוחד בה?

יש בה 3 מושגי יסוד עיקריים - **פילוסופיה** (לידת הפילוסופיה), **דמוקרטיה** (מושג פחות אינטלקטואלי אלא יותר פוליטי) והמושג **תיאטרון** (תופעה ייחודית של אתונה במאה החמישית לפנה"ס, שבה נכנס מושג האסתטיקה).

ישנה מחשבה תיאורטית ביקורתית על מה זו אמנות ומה מטרותיה. בשביל היוונים האמנות החשובה ביותר הייתה תיאטרון. עם זאת, כשדיברו על תאוריות תיאטרון, הם פיתחו מערך מושגים חשוב אודות האסתטיקה - כמו מה זה אמנות, מה זה דבר יפה, מה זה דבר מוצלח. כל זה נכנס לתוך הגות יונית עליה נסתמך. כלומר, הם פיתחו עולם מושגים מהמרחב האמנותי.

2. **רומא** - רומא הגיעה לשיאה כאלף שנה לאחר אתונה. הרייך השלישי התבסס על רומא העתיקה.

כל סמלי ארצות הברית בין אם זה הנשר, הקפיטול וסגנון הבנייה של מבני שלטון בארה"ב מגיעים מהסגנון הרומי. כך גם ברוסיה - הלקסיקון הפוליטי מגיע מרומא, כמו למשל המילה "צאר".

ברומא, התפתחו מושגים חשובים, כשהחשובים בהם הינם -

מטריאליזם - תפישה שמתעניינת בהישגים טכנולוגיים. רומא מבססת את הכוח האימפריאלי שלה על ע"פ חידושים טכנולוגיים ויכולת מאוד גדולה להתמודד עם אתגרים פרקטיים. **אוניברסליות** - ישנה תרבות אחת שהופכת לתרבות עם שאיפות אימפריאליסטיות אוניברסליות, ואנו בעצמנו חלק מכך. שהרי אנו לא לומדים מבוא לפרקי אבות או לגמרה, אלא לומדים את מושגי היסוד של התרבות שהתפתחה ביוון, מושגים שנחשבים למושגים אוניברסליים. התרבות הרומית התיימרה להיות תרבות אוניברסלית. מושגים שהיו במרחב השלטון הרומי עדיין חיים במרחבים פוליטיים בימינו, במדינות כמו ארצות הברית ורוסיה. מושג נוסף חשוב, הוא המושג **קתוליות** - זוהי דת שרואה את עצמה כדת אוניברסלית שכל אחד יכול להיכנס אליה, בשונה מהיהדות שאליה קשה להתקבל כי היא קבוצה אתנית מאוד חזקה.

2. המודרנה:

הרנסנס והנאורות - מגיע אלף שנה לאחר התקופה הקלאסית. נדבר על מושגים כמו: **אינדיבידואליזם, הקידמה, חילוניות.**

3. ביקורת על המודרנה: זו התקופה האחרונה בה נדון.

סביב שלוש התחנות הנ"ל, ננהל את השיח הפילוסופי ונלמד מושגים שונים.

סדר כרונולוגי של הפילוסופים: סוקרטס היה הפילוסוף הראשון, אחריו הגיע אפלטון שהיה תלמידו, והאחרון הוא אריסטו.

הדקאמרון - חיבור חילוני של בוקאצ'ו. הוא מאפיין את המודרנה המערבית בה יש הפרדה בין דת למדינה. זוהי היצירה הספרותית הראשונה שבה האלמנט הדתי אינו המרכזי בה. מדובר על חבורת נערים שעוזבת את פירנצה כדי להתבודד ממגפה והם עוברים לכפר. הנערים מנסים להעביר את הזמן בזמן המגפה של 1308 - הדבר השחור, ומספרים סיפורים אחד לשני כדי להעביר את הזמן. ישנם 100 סיפורים שה"כ והסיפורים הללו נועדו לבדר בלבד.

הרנסאנס, שפירושו "לידה מחדש" - מתייחס לתופעה תרבותית שהתחילה אמנם באיטליה, אך המושג בצרפתית. מי שתבע את המושג היא תנועת ההכלה בצרפת במאה ה-18, כשלוש מאות שנים לאחר הרנסאנס. אותם אנשי ההשכלה רצו לדעת מי היו האנשים שהתחילו את הערכים המאפיינים את ההשכלה, והם ראו במאה ה-15 באיטליה נקודת התחלה של איזשהו מהלך של המודרנה המערבית.

סדר המנהיגים באירופה:

אלכסנדר מוקדון, יוליוס קיסר, קרל הגדול, נפוליאון.

מתי נפלה האימפריה הרומית: במאה החמישית אחרי הספירה.

הרמנויטיקה: תורת הפרשנות

אונטולוגיה: תורת היש, הפילוסופיה עוסקת במה המשמעות של הדברים הקיימים. השאלות היסודיות ביחס לעולם שאנו חלק ממנו.

סדר כרונולוגי בתנ"ך: נוח היה ראשון, לאחר מכן אברהם, יצחק, יעקב, משה.

המושג תרבות:

מהי משמעות המושג תרבות?

ישנה בעצם בעיה עם המושג בעברית ובשפות מערביות אחרות. המושג נגזר מהלטינית (קולטורה). פירושו- עבודת האדמה, עבודת השדות, חקלאות. מכאן גם מגיע המושג אגריקולטורה. המשמעות המקורית של המושג היא עבודת השדות- חקלאות. החל מהתקופה של האימפריה הרומית, המשמעות של המושג הופכת למופשטת, ואז הסופרים הרומים כמו קיקרו משתמשים במונח קולטורה אנימה. כמו שניתן לעבד את האדמה, אז גם ניתן לעבד את הנשמה- עבודת הרוח. זה עבר מעבודת השדות לעבודת הנפש, וקיקרו משתמש בזה לראשונה. **קולטורה אנימה-** כמו שניתן לעבוד את השדות, כך ניתן לעבוד את הנפש ברמה הרוחנית. כל זה קרה לפני 2000 שנה. כפי שעובדים את האדמה להצמיח יבול, אז עובדים על האינטלקט כדי שיצמיח יצירות רחניות.

ההגדרה המודרנית- טיילור בסוף המאה ה-19 וראשית המאה ה-20 נתן את ההגדרה הבאה: הוא אמר שתרבות זה המכלול של כל מה שאנו קוראים, מנהגים של חברה, חוקים של חברה, כללים, ערכים של חברה, אמנות, ספרות, אמונות ומידע. כולל מידע מדעי. כלומר, כל זה חלק מהתרבות האנושית.

קליפורד גרץ- הוסיף שתרבות זה דרך חיים, תאוריות וכו'... ובסוף אומר דברים אומנם יותר מפורטים אך דומים לשל טיילור. לטענתו, זה הקניין הרוחני של האנושות- הידע הנצבר ע"י האנושות לאורך ההיסטוריה. הקניין שהאנושות קנתה לעצמה לאורך ההתפתחות האינטלקטואלית שלה. כמו מסורת, מורשת, טכנולוגיה, ספרות וכו'.

אולם, **בעברית לא נשתמש בקולטורה, אלא נאמר תרבות.**

ממתי המילה "תרבות" מופיעה בשפה העברית?

המילה מופיעה לראשונה בספר במדבר. תרבות היא מילה יחידאית כי מופיעה רק פעם אחת בתנ"ך. לכן משמעותה לא ברורה. יחד עם זאת, ברור כי המשמעות הינה שלילית. תרבות זה משהו רע ומגיע מהשורש תרבית, התרבות, אספסוף. ריבוי של אנשים חוטאים, רעים. כשאנו פותחים כל ספר חינוך

עכשווי אז המילה culture מופיעה, אבל במקרא אין משמעות דומה לתרבות שאנו מכירים היום. המונח תרבות- לוקחים מילה יחידאית מהתנ"ך שהמשמעות שלה לא ברורה ואף שלילית ומפעילים כדי לתרגם אותה למשהו שתיארנו אותו היום.

חשוב לזכור:

תרבות במקור היא חקלאות, והיום, כשאנו מדברים על תרבות- אנו מתכוונים לערכים, לידע, החוקים של החברה וכו'.

השאלה המעניינת בתור היסטוריון:

ממתי אפשר לדבר על תחילתה של תרבות אנושית? מתי מתחילה האנושות להיות בעלת תרבות? יש פילוסופים שטוענים שמהרגע שליצורים יש תודעה אז יש להם כבר תרבות.

השלבים השונים להתפתחות האדם בכמה תחנות, והשפעתו על התפתחות המושג תרבות:

1. קבוצה של בעלי חיים נפרדת מקופים- הומינידיים.
קופים שהולכים על שניים- **הומו ארקטוס**, שזה האדם הזקוף, וכל זה קורה 2 וחצי/3 מיליון שנה לפני זמננו. בפעם הראשונה יש לנו קבוצות נפרדות מקופים.
המאפיין העיקרי של ההומינידיים, כלומר של האדם הקדמון, בשונה מהקבוצות של הגורילידיים (קבוצות של קופים) זה העובדה שהם עומדים על שניים. זה ייקח הרבה מיליוני שנה נוספים עד שעם הגפיים הללו בני אדם ייבנו כלים.
2. יש עדויות ראשונות לכלים ראשונים בערך לפני מיליון וחצי שנה- כלומר, היכולת לבנות חפצים מופיעה לפני מיליון וחצי שנה. **ההביליס-** זה האדם שיכול גם לייצר כלים.
לפני מיליון שנה, התחילו גם להשתמש באש ולייצר כלים עוד יותר מורכבים. אולם, בשלב זה עדיין אין עדויות לתרבות מופשטת.
3. העדויות הראשונות לקבוצה מאורגנת שעובדת ע"פ טקסים מסוימים, ועם עדויות שהם תקשרו עם מושגים מופשטים- ייחודיים רק לאדם בשלב האחרון שנקרא הומוספיאנס (האדם היודע).
ההומוספיאנס מופיע לראשונה עם מאפיינים מורפולוגיים, כלומר, מאפיינים מסוימים של המוח עם אזורי הדיבור. דבר זה מוכח לראשונה מהרגע שבו יש עדויות לקבורה אנושית מסודרת. גופות שנקברו בדרך מסוימת עם כיוון מסוים, היו חלק ממערכת אמונות משותפת. ההומוספיאנס האמינו במוות ובחיים אחרי המוות- ומוות זה מושג מופשט. זו הפעם הראשונה שיש לנו עדויות לקבורה אנושית, ואם יש קבורה אז יש טקס ולקבוצה האנושית הזו הייתה אמונה מסוימת. זה קורה לפני כ-150/160 אלף שנה. מהרגע שיש עדויות לקבורה מסודרת של גופות, אז מבינים שפה יש כבר דת. ולכן, לדעת רבים, זו ההוכחה הראשונה לתרבות אנושית שכוללת לא רק מיומנויות טכניות לשליטה בחפצים, אלא גם יכולת לתקשר ביניהם ברמה סמלית, כי יש להם כנראה שפה מסוימת שאיתה הם מתקשרים.
זה מה שמאפיין את ההומוספיאנס בלבד. וההתחלה הזו של תרבות מופשטת, סימבולית, עם שימוש בסימנים סימבולים, מקובל לחשוב שזה קרה לפני כמאה חמישים אלף שנה ע"י ההומוספיאנס. מאמינים שהרעיון של הקבורה אצל ההומוספיאנס היא העדות המרכזית לכך שיש תקשורת מופשטת סמלית, פרקטיקות, טכנולוגיה וידע, שפה, תקשורת וכו'.

יחד עם זאת, חשוב להבין שזה עדיין לא תרבות (!)- למרות שיש לנו את ההוכחות האלו, זה עדיין לא נחשב כתרבות. שכן, יש שלב מסוים שנצטרך לחכות לו כדי שנוכל לדבר על תרבות במשמעות

המודרנית שנתנו לו בשיעור, וזה רק **במהפכה הניאוליתית** לפני 10 אלף שנה, כלומר **המהפכה החקלאית**. וכאן מגיעה השאלה של מה הקשר בין חקלאות לתרבות?

מתי יש עדויות לעשייה יצירתית? אמנות?

אין הוכחה חד משמעית לכך, אך יש מחקרים שטוענים שהעדויות הראשונות לאמנות כביטוי ליצירתיות וגם לתפישה אסתטית של העולם- העדויות הראשונות לכך הם **ציורי המערות**. מערות שהתגלו בתוכם פרסקות על הקירות. אמנות זו הופיעה לפני 40/50 אלף שנה. ציורי הקיר מצביעים על משהו חדש שנכנס לפעולה היצירתית של האדם. לפני כן אין לנו עדויות.

התרבות- כקולטורה:

התרבות כקולטורה, כלומר של עבודה על שדות ועל הנפש (היכולת לעבד את האדמה ואת הנפש). מושג זה מופיע רק עם המהפכה הניאוליתית/החקלאית לפני כעשרת אלפים שנה, מהפכה שהתרחשה בקבוצות של הומוספייאנס בלבד. עד אז, האדם הקדמון היה תלוי בציד ובלקט. החל מהתקופה הניאוליתית/מהפכת החקלאות, האדם מתחיל לעבד את האדמה. מדובר במהפכה מאוד חשובה בתרבות העולמית בכלל.

עבודת האדמה היא ההתחלה של כמה דברים בסיסיים המאפיינים את התרבות של האדם: מהרגע שיש יכולת לייצר אוכל ולא להיות תלוי באוכל הנמצא אי שם במרחב, אז האדם הופך להיות לאדם שמתיישב סביב אדמות שאותן הוא עובד. ההתיישבות הראשונית כרוכה בעבודת האדמה, החקלאות. על כן, מילה נרדפת לקולטורה היא Civilization המגיעה מהמילה הלטינית Civitas- העיר:

1. **העיר-** התרבות האורבנית שהיום נחשבת לבסיס של התרבות העולמית מתחילה בהתיישבות. מתחילים לבנות ערים חדשות. ברגע שיש חקלאות אז יש התיישבות ויש ערים. האדם הראשון שבנה עיר, בספר בראשית זה קין. קין שהקללה שלו על כך שביצע רצח באחיו הוא תהיה נע ונד, והוא בעצם מתיישב ובונה עיר ראשונה. קין במקצועו היה עובד אדמה והבל היה רועה צאן. המאבק שלהם הוא מאבק קדום בין קבוצות רועי צאן התלויים בעונות השנה לבין קבוצות אנושיות של מתיישבים, חקלאים. העיר מתחילה במקביל להתיישבות החקלאית. בנוסף, החקלאות גם גורמת לכך שבפעם הראשונה, בקבוצות אנושיות, יש תוצר יתר. אנו יכולים לקבל יותר חיטה ממה שאנחנו צריכים כדי להתקיים בכפר שלנו. כתוצאה מכך, מתחילים לפתח מסחר.

2. **פיתוח מסחר-** המסחר המודרני כתופעה בעלת היקף היא תוצאה של המהפכה הניאוליתית החקלאית. לפי התורה, אחד מצאצאי קין (קין היה החקלאי הראשון) הוא הראשון שמצביעים עליו כאל עובד מתכות.

התורה מבינה שהתרבות התרבותית שבאה לידי ביטוי בשירה, היא שלב התפתחותי מאוחר ביחס לשלבים ההתפתחותיים הקודמים שהיו טכנולוגיים. כעת, התהליך של הכתב מואץ במהפכה החקלאית שהתרחשה כ-10 אלף שנה.

השימוש הראשוני לכתב הוא ל-2 מטרות:

1. **לרשום את המסחר-** בעקבות המהפכה החקלאית צריך לרשום את המסחר, כלומר כמה חיטה מכרתי לך. הכתב איפשר שימור ידע מסוים שבהתחלה היה ידע כלכלי בעיקר.
2. **תיעוד ההיסטוריה שלנו-** ההיסטוריה מתחילה ברגע שיש לנו תעודות כתובות לדברים שהתרחשו. לפני הכתב, הכל היה תלוי באוויר או באמצעים ארכיאולוגיים. ההיסטוריה מתחילה ברגע שניתן לדבר על אירועים ע"פ תעודות. לכן, התרבות כפי שאנו מכירים אותה קשורה בספריות, כתיבת חוזים, שימור מסורות בכתב וכו'.

לכן, המהפכה של הכתב היא תוצר של החקלאות. על כן, המצאת החקלאות (הקולטורה) היא מה שמאפשר את המצאת השירה. זהו הקשר בין חקלאות לתרבות. נוח הוא היין הראשון והשיכור הראשון, ואחד הדברים החשובים שקרו בהמהפכה החקלאית זה העובדה שמייצרים תרבות יין. היין הוא כלי לתקשר עם התת מודע, ולכן בזכותו גם מתחילות המיתולוגיות. מתחילים לשלוט בעזרת מהפכת החקלאות גם במשקאות ומזונות שלא בהכרח רק להישרדות- אלא כמו היין הם **מותרות**. התרבות היא מותרות. הכתב, הוא מהפכה חשובה שמתחילה את ההיסטוריה מאחר ויש לנו לראשונה תעודות כתובות. כל זה קשור לחקלאות, ואז גם מוביל לתרבות. המצאת הכתב מתרחשת בו זמנית על כמה מקומות בכדור הארץ ולא בהכרח בקשר ישיר. תרבות היא תוצאה ישירה של המהפכה החקלאית. בתקופה הקדומה והרומית הרחיבו את תחום התרבות לטיפוח הנפש, האינטלקטואליות והיצירתיות. בעולם הקלאסי, הרגישו שיש קשר מעשי בין עבודת השדות להתפתחות התרבות.

התקופה האקסיאלית- מתרחשת לפני 2500/2800 שנה:

התקופה האקסיאלית הוא מושג שנתבע ע"י הפילוסוף קרל ג'ספרס. ג'ספרס שם לב לדבר בולט בעיניו, על תופעה המתרחשת בו זמנית בכל מיני מקומות שונים על כדור הארץ- בעיקר באזורים שבין אירופה, אפריקה ואסיה. זוהי מהפכה אינטלקטואלית שג'ספרס מכנה התקופה האקסיאלית. מדובר בגישה חדשה שמטילה ספק ומנסה לבסס את הפעולה האינטלקטואלית של האדם ע"פ עקרונות בסיסיים רציונאליים. למה אקסיאלית? כי היא מתרחשת על אותו הציר זמן. כלומר, באותה תקופה שבה מתפתחת הפילוסופיה, הדמוקרטיה והאסתטיקה ביוון, אנו רואים תופעות דומות המתפתחות במקומות אחרים בעולם.

ג'ספרס ראה שמתרחש שינוי תפיסתי כללי על פני הגלובוס לאורך ציר זמן מסוים שכולל את:

1. **סין-** באותה תקופה בה מתפתחת "לידת הפילוסופיה" ביוון, מתרחשת במקביל בסין מהפכה אינטלקטואלית דומה לשל יוון הנקראת "תפיסה ביקורתית". כמו כן, בסין פועל באותה תקופה פילוסוף בשם קונפוציוס, והוא פועל בדיוק באותה תקופה שבה פועלים הפילוסופים ביוון.
2. **הודו-** גם הבודהה קיים באזור ההודי באותה תקופה- הבודהה הוא המייסד של תפיסה אנושית חברתית חדשה הדומה לתפישות הפילוסופיות, שכן יש לו עקרונות מוסריים.
3. **ישראל-** תקופת הנביאים שהיו קוראי תיגר על המסורת המקראית ומכניסים אמות מוסר חדשים וביקורת שלטונית.
4. **יוון-** "לידת הפילוסופיה".

המאפיינים של התקופה/הפילוסופיות/התרבות האקסיאלית:

1. **הפילוסופיה בשונה מפעולות אחרות היא פעולה רפלקסיבית-** היא שואלת קודם כל מה זה לחשוב. היא לא רק חושבת על משהו אלא קודם כל שואלת מה הם הגבולות של ההכרה האנושית. מה זה אומר לחשוב. סוקרטס מודע לכך שהוא הראשון במינו ביוון. כשהוא אומר שקודם כל האדם צריך לעשות **אינטרוספקציה**- פעילות ביקורתית כלפי האמונות הסובבות אותו. הרפלקסיביות היא שאילת השאלות והטלת ספק בקיים, ביקורת על האמונות הסובבות אותו. הפילוסוף מטיל ספק בקיים בעולם. מה שמוביל לנקודה השנייה- הביקורתיות.
2. **ביקורתיות-** הטלת בספק בדברים שקיבלנו מכורח מה שלימדו אותנו- הטלת ספק במסורת.
3. **אמצעי-** כדי להיות מסוגלים לראות את העולם ועצמנו בצורה ביקורתית ורפלקסיבית אנו צריכים כלים אינטלקטואליים, מושגים שמאפשרים לנו לבחון את עצמנו בצורה נכונה. לכן האמצעי הן

שיטות מחקר מסוימות שעלינו לפתח כדי לפתור בעיות בצורה יעילה והגיונית. זהו ההתחלה של המדע, כדבר שבדק הנחות יסוד ע"פ ניסוי וטעייה.

לסיכום, הדברים הללו לפי ג'ספרס, הם מאפיינים גם של סין, הודו, ישראל ויוון באותה תקופה. כלומר, תקופה של רפלקסיביות והטלת ספק במוכר, או במילים פשוטות פילוסופיה.

המאה החמישית לפני הספירה (לפני 2500 שנה) באתונה:

במאה החמישית לפני הספירה מתפתחת הפילוסופיה (= "אהבת החוכמה") שמאפינת את הפעילות האינטלקטואלית וקובעת כמה מושגי יסוד. מה הם המאפיינים של הפילוסופיה היוונית? כעת נפרט על כך.

המאפיינים של הפילוסופיה היוונית:

1. **רפלקסיביות**- קודם כל לפני שהפילוסופיה שואלת שאלה כללית על העולם, היא שואלת שאלה על מהות החשיבה עצמה. במילים מדויקות, מה הם הגבולות של ההכרה האנושית? עד אז האמינו באלים ובטבע ובתופעות שונות, אך לא שאלו עד כמה האדם כשיר לענות על שאלות כלליות למיניהן, מה הם הגבולות של ההכרה האנושית, וזה נקרא "אפיסטמולוגיה": התחום בהגות האנושית שעוסק קודם כל- לא בשאלות כלליות אלא בשאלות של הגבולות של ההכרה האנושית. מה האדם יכול ולא יכול לדעת. איך עובד המוח/השכל. לפי מה אנו עובדים, מה אמות המבחן של רציונאליות אנושית. מה נחשב רציונאלי ולא רציונאלי. מה היא אמונה עיוורת ומהו מידע מדויק, מבוקר וידוע על פי תפיסה של הלוגיקה האנושית. פעולה רפלקסיבית, פעולה של מה זה לחשוב? בנאדם בריא לא שואל את עצמו על הפעולה היומיומית שלו של לחשוב.
2. **ביקורתיות**- לא מקבלת שום דבר ע"פ סמכות, מסורת או מנהג או חוק קבוצתי כלשהו, אלא רוצה לבחון כל דבר בפני עצמו. לא עושים משהו רק כי כולם עושים. הדת אומרת ככה וככה ועכשיו נבחן זאת בעצמנו ונבדוק אם היא עומדת לפי הקריטריונים של מחשבה נכונה של הגיון ורציונאליות.
3. **אמצעיות**- כלי שיטות מחקר כדי לפתור בעיה ספציפית. יש שיטות מחקר מותאמות לבעיה ששואלים. אתה לא חי באופן בלתי אמצעי ומקבל את החיים כפי שהם, אלא מבין שכדי להתמודד עם בעיות מסוימות צריך להמציא שיטות מחקר כדי לפתור סוגיה. לדוגמא, נפתח על פוליטיקה תאוריות פוליטיות, על אסתטיקה ניקח קריטריונים מסוימים וכו'. פתאום יש מודעות שלבעיות מסוימות נדרשות שיטות מחקר מסוימות, אמצעי מחקר מסוימים. בנאדם מן השורה שלא מתעניין בסוגיות פילוסופיות על העולם מקבל אותו כפי שהוא. הוא חי בלי שאלות.

המושג אמת:

האנשים הראשונים של הפילוסופיה שואלים שאלה מרכזית – מהי האמת? התשובות לשאלות הללו רבות. מושג האמת הוא מושג מרכזי כי הפילוסופים רוצים לדעת האם קיימת אמת, ומהי האמת? המושג אמת הוא מושג מורכב.

המושג מורכב משניים: בעברית זה לא בהכרח בא לידי ביטוי כי יש רק את המילה "אמת", אך מדובר כאן דווקא במה שמגיע מהשפה הרוסית ומקובל היום להשתמש במושג הרוסי לשם כך: המושג **פרבדה** ברוסית והמושג **איסטינה** ברוסית. משתמשים בזה בכל העולם.

פרבדה = האמת העובדתית שמשווה מושג מסוים למציאות מסוימת, ואם יש התאמה אז יש אמת. לעומת זאת,

האיסטינה = האמת שמתגלית לאורך תהליך מחשבתי מסוים.

כעת נרחיב על שני המושגים:

פרבדה: האמת העובדתית. לדוגמא: מה משמעות המילה אמת בקוסקוס ביתי אמיתי בפרסומת? יש לי בראש מושג של הטעם של הקוסקוס שאני מכיר ואני הולך לסופר, קונה קופסא של קוסקוס ומבשל וטועם ואז אומר כן זה קוסקוס אמיתי. כלומר, אני משווה תפישה מסוימת שהייתה לי בראש קודם לכן לטעם של קוסקוס, ואז בודק אם המוצר שקניתי אכן בטעם קוסקוס או לא. כלומר במושגים פילוסופיים, אני משווה מושג אינטלקטואלי מסוים, לדוגמא טעם הקוסקוס לבין מציאות מסוימת- לצורך העניין חבילת הקוסקוס שקניתי בסופר. אם יש התאמה, אז הקוסקוס הוא אמיתי, ואם לא- אז הקוסקוס הוא זיוף. זו ההגדרה לאמת שהיא אמיתית. אני יודע מראש מה הטעם של קוסקוס ומשווה את זה במציאות אם אכן זה כך. זה או כן או לא. המגרעה של המשמעות הזו של אמת היא שהיא לא מגלה לנו שום דבר חדש. כי אנו כל הזמן סגורים בדעות קדומות לגבי הטעם של הקוסקוס. עושים רק התאמה בין המושג למציאות. אם התאמה קיימת- אמת, אם אין התאמה- שקר. המגרעה היא שאמת כזו לא מגלה לנו דבר שלא ידענו כבר בעצמנו.

כשעיתון מפלגה בברית המועצות קיבל ככותרת "פרבדה", המשמעות הייתה פרבדה האמת העובדתית. מה שקראת בעיתון זו האמת, לפי שהאמת שמסופרת בעיתון תואמת לאידיאולוגיה הקומוניסטית. ככה עובד העולם. זה אמיתי או לא? ע"פ נקודת מבט ראשונה שקבענו כאמיתית, ובהתאם לזה מחליטים אם זה אמת או לא אמת. לכן אין כאן יכולת קוגניטיבית לגלות דברים שלא ידענו קודם לכן.

איסטינה: זה האמת שמגלה לנו משהו שלא ידענו קודם. יכול להיות חוויה רוחנית, אבל גם חוויה אינטלקטואלית. אם הפרבדה זה האמת האמיתית (השוואה בין האמת למציאות), אז האיסטינה מגלה לי דברים שלא ידעתי קודם.

לדוגמא, שמעתי קול משמים שאמר לי משהו שלא ידעתי. יכול להיות חוויה רוחנית אך גם פילוסופית רציונאלית.

כך למשל, אני יכול לשאול שאלה- האם יש אור בחדר בו אני מדבר?

1. אמת, יש כרגע אור בחדר, ולכן זה פרבדה.

2. מצד שני, להגיד שכל פעם שיש חשמל שעובר בתוך מערכת סגורה מתחנת הכוח בחדרה לכל בתי ישראל, וכל פעם שנפתח את המתג יהיה אור, זה כבר תובנה שהיא לא אינטואיטיבית, ולכן זה איסטינה. כלומר התובנה הפיסיקלית של החשמל היא תובנה לא דתית. היא תבונית רציונאלית. היא לא בהכרח ידועה לכל אדם. לדוגמא ילדים לא מבינים זאת. לא ידעתי דבר מסוים והתגלה לי דבר חדש שלא ידעתי בקיומו. כלומר, הפעילות האינטלקטואלית מאפשרת לנו להגיע לרמות שונות של אמת. **בפרבדה אתה חושב שיש אור בכיתה. באיסטינה אתה כבר מבין איך זה עובד מבחינה פיסיקלית.** מתחילים להשתמש באלים והמצאות למיניהן כי אין לאנשים הסבר רציונאלי לדברים, ולכן הפילוסופיה, האיסטינה, רוצה להסתכל על המכנה המשותף של דברים ולהסביר תופעות בצורה רציונאלית.

הפילוסופיה המוסרית מנסה למצוא מאחורי ריבוי ההתנהגויות האנושיות איזשהו כלל בסיסי שדרכו ניתן להסביר הכל ולהחליט זה טוב או לא, זה טעות וזה צדק וכו'. המילה "אמן" יכלה להיות מילה חלופית בעברית לאיסטינה. שכן, הפילוסופיה מבטיחה לנו להגיע לרמות תובנה עמוקות יותר מאלו שהתחלנו.

הפילוסוף מעוניין לגלות את האיסטינה, את החוקים שמאחורי הדברים. האם הם קיימים וניתנים להשגה? היא שאלה בפני עצמה שהפילוסוף גם שואל. האם זה ניתן להשגה ע"פ המגבלות הקוגניטיביות שלי? דיון זה חדש ואופייני לאתונה.

מושגים של הווייה:

אונטולוגיה: מושג יסודי של תורת היש, תורת ההווייה. בעברית הפועל to be לא קיים כמו בשפות אחרות. הפועל to be/להיות, יש לו שתי משמעויות שונות. האחת מצביעה על קיום באנגלית- Existence, והשני מצביע על מהות, באנגלית Essence. שני אלו באים לידי ביטוי באותו הפועל. קיום ומהות הם שני עמודי התווך של המחשבה המערבית.

קיום זה הפועל להיות, כמו לדוגמא- "אני בבאר שבע". הקיום היא אמת הווייתית של להיות, שהיא תלויה במקום ובזמן מסוים. אמת קיומית היא אמת שתקפה רק עבור בנאדם מסוים במקום מסוים. לכן להגיד "אני אשר" זה נכון רק לגבי עצמו. יש כאלו שיגידו שהתפקיד של הפילוסופיה היא לתת מענה לשאלות קיומיות. יש אור בחדר שלי- אמת, אבל עוד חמש דקות אסגור את האור ולא יהיה אור ולכן זה תלוי מקום וזמן (**אמת קיומית=פרבדה**).

אבל, אם לדוגמא נגיד שאם נחבר את הכוח לתחנת חשמל אז יהיה אור אז זה **אמת מהותית=איסטינה** ולא אמת קיומית. אמת מהותית מצביעה על דבר מה נכון בכל זמן. נגיד אם נגיע לחוק מהותי כמו חוק המשיכה של ניוטון אז זה אמת מהותית. לכן, to be - "להיות בבאר שבע", היא משמעות קיומית בלבד תלויה במקום וזמן, כלומר אמת ברמת פרבדה. עובדה ללא משמעות אחרת. הפילוסוף לעומת זאת, וכן גם המדען, רואה תופעות רבות ומחבר אותן לתפיסה אחת כוללת. הוא מנסה להבין את חוקי הטבע, האסתטיקה והמתמטיקה, ומנסה למצוא הסבר אחד כללי שמתאר את מהות הדברים ולא רק את קיום הדברים. לכן, הפילוסופים בראשיתם היו אנשים שהתחילו לשאול את עצמם לגבי המהות של העולם ולא רק על הקיום של העולם, ולנסות למצוא כללים, תפישות אוניברסאליות שיהיו תקפים לכולם. הפילוסופיה היוונית מנסה להעלות שאלות של מהות. **מה שמהותי** הוא הכרחי. הכרחי שכל חפץ בעולם יהיה תלוי בחוק המשיכה למשל. החוק הזה חל על כולם ולכן הוא הכרחי. לעומת זאת, **אמיתות קיומיות** הן **אקראיות**- "קוראים לי אשר"- למה? זה אקראי.

אמת קיומית- היא אמת שנכונה ותפסה רק במקום ובזמן מסוים כמו במשפט "אני נמצא בבאר שבע". האמת הקיומית, תפסה רק בתנאים מסוימים של מקום וזמן.

אמת מהותית- ביטוי מסוים של הפועל to be שזה Essencen והמהות שנכונה בכל מקום ובכל זמן. חוק טבע כמו חוק המשיכה וחוק המהירות מתיימרים לכאורה לתאר חוק שהוא נכון בכל הזמנים והמקומות.

כעת, נדון בפילוסופים שפעלו במרחב היווני כמה עשרות שנים לפני סוקרטס שנחשב למייסד הפילוסופיה המערבית המודרנית.

ציר זמן של הפילוסופיה

1. הפרה סוקרטים (תאלס, הרקליטוס, פרמנידס).
2. הסופיסטים
3. סוקרטס (399-470 לפנה"ס)
4. אפלטון (347-427 לפנה"ס)
5. אריסטו (322-384 לפנה"ס)

הפרה סוקרטים:

תאלס ואחרים ניסו להבין **מהו העקרון הבסיסי המסביר את מגוון התופעות הטבעיות בעולם**. האם אפשר להגיע לתובנה בסיסית משותפת שמסבירה את היקום? אין לנו כאן כבר אלים שיסבירו לנו כל תופעה. אז במקום למצוא מסגרת פרשנית לכל תופעה כמו אל שאחראי לזה, רוצים למצוא תאוריה אחת שתסביר הכל. רוצים למצוא מקור יחיד משותף. הפיזיקה המודרנית הקוונטית קובעת כמה חוקי יסוד שהם הכללים האוניברסליים לגבי היקום, ובדומה לכך, היוונים מחפשים הסבר אחד/עקרון כללי אחד שעל פיו ניתן לדבר בצורה מושכלת על העולם. במאה החמישית שישית לפני הספירה התחילו להבין שיש אלמנטים שאחראים על העולם- כמו אש ומים. המושג **אטום**, מושג בסיסי, מקורו בהגות הפילוסופית של היוונים במאה החמישית שישית לפני הספירה. זוהי תובנה שכל החומר בעולם מורכב

מאטומים. זה הלבנות הבסיסיות המרכיבות את כל המגוון הרחב של התופעות בטבע. היקום כולו מבוסס על חלקיקים בשם אטומים.

כאמור, הרקליטוס ופרמנידס נמצאים בקבוצת דור לפני סוקרטס, במאה החמישית/שישית לפני הספירה.

השניים מציגים 2 עמדות מנוגדות אחת לשנייה:

* **הרקליטוס-** (אין איסטינה). המשפט המסכם את כל תפישתו של הרקליטוס זה המשפט "Panta Rei" בתרגום חופשי לעברית: "הכל זורם". הרקליטוס חושב שהעולם נמצא בתהליך מתמיד של שינוי. ולכן, כמו שאי אפשר לטבול פעמיים באותו הנהר, אז ככה גם היכולת התבונית שלנו לא מאפשרת לנו לתפוס בוודאות מוחלטת את העולם כי העולם נמצא בשינוי מתמיד. כלומר, כל פעם שחשבתי שתפסתי משהו אז העולם כבר השתנה. הרקליטוס טוען שבסופו של דבר צריכים לעזוב כל ניסיון להגיע לאיסטינה כי הכל מקרי וזורם- העולם בשינוי מתמיד. אין דבר בעולם ששומר על זהותו ולא משתנה.

* **כנגדו, פרמנידס הציב עמדה מנוגדת-** (יש רק איסטינה), "היש ישנו והאין איננו"- מה שיש יש. בעולם אין שינויים של היש הבסיסי של העולם. נכון דברים משתנים בעולם, אבל מה שמשתנה זה רק הקיום של הדברים, אבל ההרכב הבסיסי שלו נשאר. מה שקיים בעולם תמיד יהיה בעולם. הוא לא מאמין בבריאה ובסוף העולם- כי היש יש והאין אין. ניתן לדבר רק על "היש". אי אפשר לדבר על ה"אין" כי הוא לא קיים. יש אשליה שהדברים משתנים, אבל הם קיימים מאז ומתמיד ולעד (תפיסה אנטי דתית- אין בורא). העולם קבוע, אין אפשרות לשנות, הכל סטאטי.

באותה תקופה פרמנידס והרקליטוס התווכחו, אבל יתכן כי אין באמת סתירה בין השניים, ואולי אפשר להגיע לתובנה רחבה יותר שמסתדרת עם שתי העמדות האלו.

אפלטון מנסה להציג תפישת עולם שאיכשהו אומרת ששניהם צודקים אף על פי ששניהם אומרים דברים שונים. אחד אומר שאין איסטינה והשני אומר שיש רק איסטינה. היינו מצפים לראות בציורים בכנסית סנט פיטר שברומא, סצנות של ספרי הקודש הנוצרים. ואכן, מיכלאנג'לו באמת צייר מהברית הישנה והחדשה, אבל יחד עם זאת, לצד דמויות מהברית החדשה והישנה ישנו מקום מכובד לגדולי אומות העולם- הפילוסופים. על כן, מקום מרכזי תופס הציור של **רפאלו סנציו** על אסכולת אתונה. הציור מסכם את כל מה שידוע לנו על הפילוסופיה במאה החמישית לפנה"ס. המרכזיים מהפילוסופים נמצאים במרכז התמונה והם אריסטו, אפלטון וסוקרטס.

אסכולת אתונה מאת רפאלו סנציו

סוקרטס - כל מה שידוע לנו עליו מגיע בעקבות מה שהתלמידים שלו כתבו עליו, בעיקר שניים מתלמידיו- אפלטון שכתב על חיי סוקרטס ועל ההוראה שלו, והשני קסנופון. סוקרטס תמיד נרתע מהמילה הכתובה ולכן רפאלו מראה אותו מדבר עם קבוצת אנשים, לעומת אפלטון ואריסטו שמחזיקים ספרים, שכן הם לעומת סוקרטס החליטו לכתוב את תפישותיהם בחיבורים. החיבורים הללו הגיעו אלינו עד היום.

רפאלו סנציו ניסה לסכם את ההבדל בין שתי התפישות:

אפלטון בציור מצביע לעולם השמים בתמונה- **הוא אומר שהאמת נמצאת מעבר לעולם הפיזיקלי.** העולם הזה שבו אני חי הוא עולם של שקר ואשליות כי אני תופס את העולם על פי החושים שלי. האמת היא להיתלות ברמה מטה פיזית – מעבר לפיזיקה.

המבט הישיר מטעה, אין להסתמך על תצפיות אלא על הצורה הטהורה של הדברים- האידיאה (קונספט שהחל באיידוס של סוקרטס). כל דבר בעולם המוחשי הוא ייצוג האידיאה. האידיאה היא ה"יש המושלם". **ה"יש המושלם"** היא אותה אידיאה של האידיאות, שמסופרת במשל המערה של אפלטון בתור השמש.

אריסטו לעומתו, מצביע כלפי העולם הפיזי- לכן, חיבוריו נתפשים כמדעיים במובן המודרני. אריסטו משתמש בתפישת העולם של אפלטון, באידיאות, אך במקום לשים אותם במרחב על טבעי הוא שם אותם בתוך המוח הטבעי של האדם. לדעתו לאדם יש מסגרת תפישתית מסוימת שדרכה הוא יכול לשפוט את העולם.

רפאלו סנציו היה לא רק אמן מחונן, אלא גם אינטלקטואל שניסה דרך הציור להביע רעיונות פילוסופיים. ציורו של הפילוסופים נמצא בכנסיית סנט פיטר, ואנחנו רואים את הקנון הפילוסופי של המערב שהתקבע סביב 3 הדמויות הללו- סוקרטס, אפלטון ואריסטו.

אפלטון (347-427 לפנה"ס):

כתב עשרות דיאלוגים, וזה כמו לקרוא מחזה תיאטרלי. הפילוסופיה שמתפתחת באתונה קורית במקביל להתפתחות התיאטרון היווני. הפילוסופיה היא סוג של תיאטרון של אידיאות. אפלטון לא מציג מישנה מפורשת אלא מנסה דרך דיאלוגים של דמויות היסטוריות להראות סוגיה פילוסופית מכמה נקודות מבט. הוא משתמש בשיטה הדיאלקטית- הבסיס לדיאלוג. הוא מציג שתי דמויות שמדברות יחד על נושא אחד וכל אחת טוענת משהו שונה, וברגע ששמים אותם בדיאלוג או בויכוח אז שני הצדדים יכולים להגיע לתובנה שמבליטה את המשותף בין השניים ולא רק את השונה. הדמות הראשית אצלו בדיאלוגים היא סוקרטס, ולפי זה אנו יודעים מה סוקרטס חשב. מסביבו דמויות אחרות שמדברות איתו על סוגיות שונות.

הדיאלוגים החשובים ביותר של אפלטון:

1. אפולוגיה של סוקרטס
2. פיידון
3. המשתה
4. המדינה
5. מכתבים

אפולוגיה של סוקרטס:

סיפור שמתאר את המשפט שאתונה עשתה נגד סוקרטס.

סוקרטס הוצא להורג ע"י אתונה באשמת:

1. סוקרטס לא האמין באלים של המדינה. האשימו אותו באתאיזם.
2. האשימו אותו שהוא שמשחית את הנוער בכך ששואל יותר מדי שאלות. הוא מכניס להם רעיונות להיות חתרניים תחת השלטון של אתונה.

מאחר וסוקרטס נמצא אשם בשתי הגזרות הללו, הוא מקבל גזר דין מוות. דווקא הדמוקרטיה הכי חשובה בעולם מוציאה להורג פילוסוף. מתוארים שם נאומי ההגנה של סוקרטס במשפט שמתנהל נגדו. בהתחלה הוא טען שהוא לא אשם ובית המשפט קבע שהוא אשם, ומרגע שנקבעה אשמה יש שלב שני של המשפט שם צריך להתאים את גזר הדין ביחס לאשמה. בשלב הזה הנאשם יכול בעצמו להציג מה הוא חושב שראוי לו לקבל, ובדרך כלל טבעי שהנאשם יבקש את העונש הקל ביותר, אך סוקרטס לא הסכים לתת לעצמו את העונש, הוא טען בנאומו האחרון שהם צריכים לתת לו פרס - פנסיה לכל החיים, כי הוא עוסק בפילוסופיה שתורמת לטענתו לדמוקרטיה.

ב- 359 הוא הוצא להורג ע"י משטר דמוקרטי. האפולוגיה של סוקרטס מתארת את המשפט שלו ובשביל תלמידיו זה היה שוק גדול והרחיק אותם מהתמיכה הדמוקרטית.

פיידון:

דיאלוג שניהל אפלטון עם סוקרטס על משמעותו של המוות עבור הפילוסוף. הדיאלוג פיידון מיוחד בכך שזהו הדיאלוג שמתאר את השעות האחרונות של סוקרטס בחיים.

המשתה:

חיבור של אפלטון, דיאלוג שעוסק בסוגיה מהי אהבה. מה זה לאהוב? מה זה המושג הזה? זה טוב או רע? זה אהבה של משיכה רוחנית אינטלקטואלית או גופנית? הדיאלוג נחמד כי מתאר משתה ביוון, סעודה גדולה, דומה לסדר פסח. אחרי ששתו ואכלו בסוף יש שיח. ותוך כדי השיח מגישים שוב יין ואוכל אך העיקר של המפגש הזה הוא דיבור ואנו רואים תיאור של משתה יווני קלאסי בו רוב המשתתפים משתכרים ונופלים. האחרונים שנשארים עם ערות אינטלקטואלית הם סוקרטס וכמה אחרים, והם מדברים על נושא האהבה.

"אהבה אפלטונית" - בשפת יום יום זה אהבה ללא יחסי מין אבל זה לא המשמעות המקורית. לטענתו לאהבה יש כמה רבדים - יש משמעות של משיכה רוחנית ופילוסופית כלפי האמת. במפגש עם האחר אנו מחפשים התחברות לאחדות המקורית שלנו. העיקרון המאחד - יש צד גברי ונשי שרוצים להתאחד. עיקרון זה מופיע גם בספר בראשית. בטקסט של המשתה מתייחסים לכך שלאדם היו 2 צדדים - אחד זכרי ואחד נקבי. כלומר, כל אדם חש לחפש את החצי השני החסר שלו. כל אדם באשר הוא אדם בעל כמיהה למצוא את החסר אצל מישהו/מישהי אחרת, והחיבור בין דעות שונות הוא מה שמאפשר לחפש את האיסטינה המאחדת את כולם.

המדינה:

אפלטון דוגל בתפישות פוליטיות לא דמוקרטיות והוא מציג אותם בספרו **"המדינה"**. זה חיבור שעוסק במהי המדינה הטובה ביותר בעולם, מה שיטת המשטר הכי טובה, ומסקנתו של אפלטון היא שהמדינה האידיאלית היא מדינה בהם יש שליטה מוחלטת של הפילוסופים על שאר העם. לטענתו, לפילוסוף יש את היכולת להבין את המציאות כפי שהיא ולכן הוא ראוי להנהיג את המדינה. שהרי לא תרצה להפקיד את המדינה אצל מישהו שלא יודע כלום. חשוב לציין, במסגרת הספר, אפלטון גם דן בסוגייה של איך אפשר להכריע בין הרקליטוס לפרמדינס.

"משל המערה"

טקסט מכונן במחשבה המערבית שמופיע בספר **"המדינה"**. הוא מתייחס לשתי הדיעות של הרקליטוס ופרמנידס. הטקסט מספר לנו מיתוס/משל/מיתולוגיה/סיפור, כלומר מדובר במטאפורה למשהו.

אפלטון מתאר:

"תדמין מערה שהיא פתוחה, יש לה פתח כלפי חוץ והיא מערה תת קרקעית, ויש לה פתח כלפי חוץ דרכו נכנס האור - אור השמש. היא מוארת מבחוץ. ובתוך המערה, בתחתית המערה, יש קבוצת אנשים

הקשורים בשרשראות בידיים ברגליים ובראש עם הפנים כלפי הקיר התחתי של המערה. הם מסתכלים כלפי הקיר של המערה. הם יכולים לראות אך ורק את הצללים שמוקרנים על ידי אור השמש שחודר דרך הפתח ומקרין צללים על הקיר התחתון של המערה. אם חיה עוברת בפתח, אז האנשים בתוך המערה יראו את צל החיה/החפץ/אותו האדם שמוקרן על ידי קרני השמש בתוך המערה".

זהו המצב ההתחלתי של המשל. זה ממש מזכיר כמו קולנוע. אנו חיים בתוך אשליה. אנחנו בתור אנשים שנכנסים לקולנוע, קונים כרטיס כדי שימכרו לנו כרטיס למציאות. אנשים שנולדו לאולם קולנוע לא ידעו שהקולנוע זה סרט כי הם נולדו וחיים בקולנוע. זה מבשר אמנות (קולנוע) שתפתח רק כ-2500 שנה מאוחר יותר. הוא מתאר חוויה של צופים באולם קולנוע.

המטריקס = מצד אחד מטריציה מושג מתמטי, ולכן פתיחת הסרט "מטריקס" מתחיל באלגוריתמים שמתחלפים על המסך, אבל מקור המונח מטריציה מהמונח הלטיני "אמא". המערה הזו היא בדימוי של סוג של רחם. בתוך רחם האם חי עובר בתוך עולם שהוא חושב שהוא העולם האמיתי. אומרים שהעוברים שומעים צלילים מבחוץ. לרחם יש פתח כלפי חוץ, ומטרת העובר היא לצאת החוצה. העובר יוצא בגלל הטבע שלו. לא כי הוא מודע למה שבחוץ, אלא כי מתישהו הוא מרגיש את יציאתו כלפי חוץ וזה קורה מעצמו. אפלטון היה טוען שזה כוח האהבה. יש לנו שאיפה לגלות יותר ולפתוח את העיניים כמה שיותר.

ביוונית המושג **אמת** = אלפיה – המשמעות של המושג זה הבלתי מכוסה. כלומר לגלות את האמת, להוריד את הכיסוי שנמצא מסביבנו בתפישה שלנו ופתאום לראות יותר. לראות את האיסטינה. לדעת ולחפש מה המקור של אותם הצללים. זה תהליך הפילוסופיה. לכן סוקרטס בקולו של אפלטון טוען שהפילוסוף דומה למיילדת. הוא משתמש בכוח הארוטי, באהבה האפלטונית שקיימת אצלנו, והוא מוביל אותה החוצה בצורה הנכונה והישרה ביותר.

תפקיד המיילדת הוא לא ללדת, היא צריכה לעזור שהתהליך הזה יתרחש בצורה האופטימאלית. בלי שיהיו סיבוכים בדרך.

לכן, האנשים שנולדו בתוך המערה הם האנושות הרגילה שמקבלת את המציאות כפי שהיא ע"פ החושים שלהם, ומאחר ואינם יודעים שיש עולם בחוץ אז הם בטוחים שמה שהם רואים זה האמת. אבל זה לא מספיק.

לכן במיתוס המערה **יש כמה שלבים**:

אפלטון אומר- נניח שאחד מהאנשים הללו שנולדו בתוך המערה מסיבה כלשהי מצליח להשתחרר מהכבלים. ואז הוא מפנה את הראש בכיוון של פתח המערה, מה יקרה לו? הוא מסתנוור. הוא נעשה מבולבל. אבל אפלטון אומר שהאהבה, הארוס שלו, המשיכה שלו שקיימת בנשמה -דיימון (סוג של שד), הקול הפנימי, לאט לאט מתחיל להתרגל לאור ומתחיל לגלות צורות מורכבות יותר ממה שראה במערה, והבנאדם יוצא החוצה ועושה את התהליך כמו שצריך, לידה נכונה, הוא מצליח לצאת בריא ושלם מהמערה. כתוצאה מכך, הוא יראה שהעולם האמיתי הוא עולם של צבעים, של אורות וחפצים אינסופיים.

פתאום הוא שם לב לעלים הקטנים ביער כי הוא רואה את מקור האור שהגיע לתחתית המערה בצורה דהויה. הבנאדם שמגיע מבחוץ- הפילוסוף שהצליח לעשות את התהליך הזה, מבין שאותם אנשים נמצאים בפייק ניוז. תפקיד הפילוסוף להבחין בין אמת לשקר. אותו בנאדם, הפילוסוף, שמגלה שכל האנשים שגדלו במערה חיים בעולם שקרי, אותו בנאדם מחליט לחזור פנימה ולהתחיל להסביר. "חבריה אתם פה בתוך המערה מפספסים את הכל". אתם פה לא הבנתם כלום- אני הייתי בחוץ ויש בחוץ אוניות ודברים. אז מה יהיה סופו של אותו אדם? אפלטון אומר שרוב הסיכויים שהאנשים בתוך המערה יתייחסו אליו כאדם משוגע. יחשבו אותו למשוגע, למטריד לחופר ופלצן.

שלושה הסברים אפשריים למשל:

1. **פרשנות היסטורית- אפלטון** מספר לנו את הסיפור חיים של סוקרטס. סוקרטס הוא האיש שהיה בתוך המערה והמערה היא אתונה, והוא האיש שהחל את החיפוש אחר האמת, כי משהו הפריע לו במציאות של ימיו.

סוקרטס שאל את עצמו, מיהו האיש החכם ביותר בעולם? אז הוא הלך לחפש את האיש החכם ביותר, ומי שנתפש כחכם הוא "פירק" אותו בשאלות. והוא הולך והולך ומחפש, ומבין שראשית חוכמה זה צניעות. החכם האמיתי הוא זה שיודע שאינו יודע כלום. תפישה זו בניגוד לאנשי אתונה, אשר כל אחד מהם דימה את עצמו חכם. הדבר הזה עורר את חמתם של מכובדי אתונה.

סוקרטס היה הפילוסוף הראשון שיצא מן המערה וראה את האמת, ואז חזר לאתונה להסביר לכולם מה הם מפספסים. ומה היה גורלו? הוא הוצא להורג כי חשבו שהוא משחית את הנוער וקורא תיגר נגד אלי המדינה. לכן, אפלטון סיפר את הסיפור כמשל מאחר ולא רצה שגם אותו יהרגו. אפלטון היה למוד ניסיון ולכן לא דיבר על הדברים באופן מפורש. במקום להגיד את הדברים כפי שהם תספרו סיפור נחמד ולא יהרגו אתכם. המבין יבין.

2. **המשמעות הפילוסופית- לפי אפלטון** העולם מורכב מאידאות. המציאות החושית שלנו היא מציאות שמחזירה לנו תמונה של העולם כעולם שכל הזמן משתנה. אני רואה שהשמש כאן ואחר כך היא תהיה במקום אחר. המציאות החושית שלנו היא מציאות שכל הזמן נמצאת בשינוי מתמיד.

מצד אחד, הרקליטוס צודק, אנשי המערה לא יודעים שקיימת אמת בחוץ אז הם חיים באשליות שמשתנות כל הזמן בהתאם לאור והצל. כלומר, העולם נמצא בתהליך מתמיד של שינוי. טענה זו לדעת אפלטון נכונה כל עוד האנשים נמצאים במערה. כאשר מתבצעת היציאה מן המערה, אפלטון מסביר לנו שפרמנידס צודק.

מצד שני, בהתאם לפרמנידס, הפילוסוף יודע שיש רמות שונות של תובנה על המציאות, ולכן כשתצא החוצה תגלה שבעצם היש ישנו והאין אינו ואתה מגיע לתובנה שהעולם לפי המשל נשלט על ידי האור של השמש. השמש כמשל היא המקור, היא האמת שמאירה את השער. בעולם אין שינויים של היש הבסיסי של העולם.

לפיכך, לפי אפלטון- המציאות החושית שלנו היא מציאות שקרית, ותפקיד הפילוסוף היא לא להתעניין במציאות החושית החומרית, אלא להגיע ל"אידאה" לרעיון.

יש פה סוגיה שמתייחסת למשמעות האמנות-

בשביל אפלטון המציאות החומרית היא רק השתקפות של מציאות אמיתית שהיא לא חושית. בעצם אומר אפלטון, המציאות החומרית- כמו הפלאפון שלי, יש לו התחלה וסוף והוא יכול להישבר. אבל המשותף לכל הניידים בעולם- שזה הפלאפונים שלהם. אני יכולה להרוס פלאפון אחד, לשרוף אותו, אבל עדיין תוכנית האב שמאפשרת לבנות נייד היא נצחית, היא היסוד שמאפשר קיום של החפץ הנקרא נייד. אולי הנייד הזה ימות אבל התוכנית לייצור נייד תישאר לנצח. ההגדרה העיצובית של הנייד תישאר. לכן מסקנתו הסופית של אפלטון- היא שמטרת הפילוסוף היא לא להתעניין במציאות החומרית כפי שבאה לידי ביטוי באינספור צורות אלא להגיע ל"אידאה" לרעיון- לרעיון של הנייד, לרעיון שבעצם נמצא בכל פרויקט אמנותי. הפילוסוף תפקידו למצוא את אותה אמת רעיונית. הפילוסוף מתעניין לא בשימושים השונים הפרקטיים, הוא מתעניין ברעיון מאחורי

זה. לכן, למרות שהפילוסופים הם אנשים שחשופים יותר להתנכלות על ידי אנשים פשוטים, כי הם רואים בהם הזויים, הפילוסופים הם היחידים שמבינים את המורכבות של המציאות שזה עולם האידאות.

אפלטון טוען שהעולם מטה. ולכן בציור של רפאלו סנציו אנו רואים אותו מצביע מעלה, כי לדעתו האידיאות קיימות, יש להן קיום מטה פיזי מעבר לפיזיקה, וזה בדיוק מה שאומר הפילוסוף שיצא החוצה מהמערה. תפקיד הפילוסוף גם מחקרי מדעי, כימיה, ביולוגיה וכו'. המשותף- שגם הם מנסים להגיע לכללים בסיסיים שלפיהם העולם עובד.

המשל גם מרמז על השקפותיו הפוליטיות של אפלטון- הצדקת טענתו שישלוט המלך הפילוסוף, רק הוא כשיר ויודע את הטוב. אפלטון מאמין בטוטליטריות הוא לא מאמין בדמוקרטיה. במובן הזה יש בביסוס הפילוסופי אצל אפלטון יוהרה מאוד גדולה לגבי הכוח האינטלקטואלי האנושי להגיע לכוח האמת. הפילוסופיה מציגה בפנינו כלים נכונים כדי לבחון את העולם כולו. מי שלא מקבל את זה – הם הבורים והם אלו שגם הוציאו את סוקרטס להורג. אפלטון הוא אנטי דמוקרטי. אף על פי שהדמוקרטיה מאפשרת את מחשבות הפילוסופיה.

3. **אזוטרי- אסוטרי-** פרשנות שאומרת דבר **אזוטרי** (=דבר שמגלים רק לקבוצה של יודעי דבר). הקבלה היהודית זה סוג של ידע אזוטרי, שכן לא כל אחד כשיר להבין את הקבלה. צריך הכנה, מורים, סודיות וגיל מסוים- לא ניתן ללמוד קבלה לפני גיל 40. יש תנאי סף שהקבלה מתימרת להציג לקהל לומדיה. מידע זה שסודי ומוגבל נקרא אסוטרי/אזוטרי. **אקזוטרי-** מידע שמועבר לכולם. גלוי, קל להבנה, המיועד לכל. לדוגמא, אשר סלע אומר שיש מידע שהוא יכול לומר לכולם- ויש מידע שהוא שומר לכיתות מתקדמות. דברים שהוא חושב שרק יחידי סגולה יכולים לתפוס. ישנה טענה שמשל המערה הוא משל שמסופר בשביל ההמונים. הוא מסופר כמשל כי המונים מבינים סיפורים ולא דיונים מנומקים שהולכים במהלכים לוגיים מורכבים. בסיפור כולם יכולים להתחבר. ההוראה האמיתית של אפלטון מעולם לא נכתבה בכתב. הוא לא רצה שתישאר תעודה כתובה לדברים האמיתיים שחשב בגלל גם סיבות פוליטיות. ההוראה האמיתית הייתה זו שבעל פה. למעשה, הוא רצה בהוראה הסודית שלו לתפוס את שלטון אתונה, ולכן יתכן ואפלטון לא האמין בדברים שכתב לרבים. זו אופציה קצת הזויה אבל מעניינת. עד המאה ה-19 הפילוסופים כתבו בצורה מקודדת. הרמב"ם כתב גם בצורה מקודדת במורה נבוכים. לפי הפרשנות הזו, משל המערה לא מציג בפנינו את מה באמת אפלטון חשב אלא הציג משהו שהוא רצה שאנשים יאמינו כדי שהוא וחבריו יוכלו להשתלט על המדינה האתונאית. זוהי תאוריית הקונספירציה של הפילוסופים. כלומר, הפילוסופים סיפרו כל מיני דברים אבל את האמת האמתית הם שמרו לתלמידים שלהם- לקבוצה הסודית שלהם, יחידי הסגולה.

הדמוקרטיה

הדמוקרטיה= שלטון העם. דמוס=עם, קרטוס=כוח. שלטון העם כנגד אוליגרכיה או אריסטוקרטיה שזה שלטון אצולה. הפעם הראשונה שיש שיטה דמוקרטית, כלומר שהשלטון שייך לעם, מתחיל באתונה במאה החמישית.

נקודות שוני משמעותיות ביחס לדמוקרטיה כפי שנתפשת היום בשפת העם:

1. הדמוקרטיה באתונה הייתה דמוקרטיה ישירה, בשונה מהדמוקרטיה היום שהיא ייצוגית- היום אנו בוחרים בנציגים לפרלמנט, לכנסת וכו', ולהם יש סמכות לייצג את כלל העם. בפרלמנט הרשות המחוקקת מחוקקת חוקים והחלטות שנוגעות לציבור ע"פ שיטות הצבעה.

הפרלמנט מחליט איזה חוק להעביר ולפסול. הבעיה היא שהם עשויים לייצג אינטרסים אחרים בגלל שהנציגים עשויים ליישם פוליטיקה מנוגדת לזו שהצבעתי לה. בדמוקרטיה האתונאית הבחירות היו ישירות כך שכל אדם הצביע בעד או נגד חוק מסוים. היו סופרים את הקולות וכך הייתה זו דמוקרטיה ישירה. עד היום זה קיים במקומות בקנטונים בשוויץ, שם בהרמת חרב בכיכרות מרימים יד וסופרים את הקולות. נשים בשוויץ קיבלו רק ב-2005 אפשרות להשתתף בהצבעה כי אסור היה להן לשאת נשק/חרב עד אז.

2. זכות ההצבעה הייתה מוגבלת: באתונה רק גברים אזרחים בוגרים, יכלו להצביע- כלומר בדמוקרטיה האתונאית, קטינים, עבדים ונשים לא הצביעו. לכן רק אוכלוסיה קטנה הצביעה.
3. התפקידים הציבוריים הבחירים חולקו ע"פ הגרלה, ולא ע"פ הצבעה- כך גם תפקידים צבאיים היו בהגרלה. לדעת אפלטון זה בעייתי כי ככה אנשים שלא מתאימים לתפקידים מסוימים עשויים להימצא בדיוק באותם תפקידים. הוא האמין באנטי דמוקרטיה, במשטר דיקטטורי. עם זאת, חשוב להבין שזה מונע את הרעיון של הון שלטון- בו הנבחרים לתפקידי ניהול הם תמיד אותה קבוצה בעלת הון. אפלטון טען ששלטון העם לא תמיד יכול להיות צודק כי הוא עשוי לעשוק את העניים. כלומר, ההחלטות של הרוב יפגעו במיעוט. לכן היום יש **חוקי יסוד** שבו שום רוב לא יכול לפגוע במיעוט. בנוסף החוקים המגנים על **חופש הביטוי** הם גם קריטיים.

לסיכום, מאחורי הדמוקרטיה מסתתרות גם בעיות. ולכן, היו מבקרים לדמוקרטיה כמו אפלטון, אם כי דעותיו היו קיצוניות.

מהי האמנות?

העדויות הראשונות לפעילות אמנותית הן לפני 140 אלף שנה, אך המחשבות לגבי מהי אמנות ומה משמעותה, תורת האסתטיקה וכו' קרו במערב בתקופה של המאה החמישית לפני הספירה. במאה החמישית לפני הספירה מתחילים לדון במשמעות האמנות- כלומר אסתטיקה- תורת היופי.

מושג האסתטיקה:

תורת היופי היא נושא שהפילוסופיה עוסקת בו. ההתחלה של הדיון אודות המשמעות של סיווג האמנות החלה בדיון בין אפלטון לאריסטו.

הגישות המנוגדות בין אריסטו לאפלטון:

הדיון הוא בחשיבות האמנות במדינה, האם לאמנות יש תפקיד במדינה או שאין לה תפקיד במדינה?

אפלטון ביחס לאמנות- עמדתו הייתה שאמנות היא דבר בזוי ובמדינה מתוקנת צריך לגרש את האמנים מהמדינה. לטענתו, האמנים רק יכולים להזיק למדינה. שכן הוא האמין שהמטרה של הפילוסופיה היא לחפש אחר האמת, והאמת היא להתנתק מהעולם החושי, כי הוא עולם שקרי, הוא תעתיק של עולם האידאות. **אייסיטו**= חוויות חושניות.

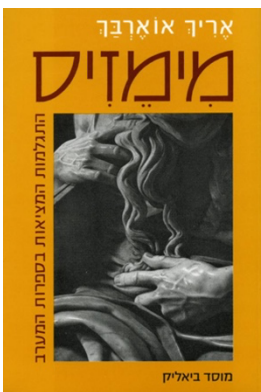
אפלטון אמר שהתיאטרון הוא חיקוי של האמת. הוא לא האמת עצמה. אנחנו צריכים לצאת מהמערה ולא לראות את הסרט שמקרנים לנו.

אריסטו, קרא תיגר לתפקיד האמנות- הוא חושב שהאמנות, שירה ותיאטרון, הוא כלי חשוב למדינה כדי להשיג קתרזיס. בעברית **קתרזיס**=זיכוכ הנפש. לכן, בשביל אריסטו האמנות חייבת להיות אמינה וריאליסטית, מימיזיס של המציאות, להעתיק את המציאות אחד לאחד, שכן היא מאפשרת לנו להתמודד עם המציאות בצורה טובה. האמנות משחררת, מאפשרת לנו גם לעבד את התחושות הפנימיות שלנו, להגיע לקתרזיס באמצעות היצירה. כדי שהיצירה תהיה אפקטיבית היא צריכה להיות אמינה.

הפואטיקה של אריסטו

אריסטו היה ההוגה דעות הראשון שהקדיש יצירה שעוסקת בסוגיה של מה היא אמנות. גם אפלטון עסק באמנות כדי לשלול אותה או לגזור עליה גזר דין גירוש, אבל הוא לא עסק באופן ישיר בסוגיות של אמנות.

בשביל אריסטו, אמנות ראויה לעיסוק מדויק ופרטני בפני עצמה. לכן החיבור הראשון בהיסטוריה המערבית הידועה לנו, בסוגיה אסתטית של מהי אמנות ומה תפקידה- זה הפואטיקה. הוא מדבר על צחוק ובכי. באמצעות הצחוק והבכי משתחררים ממצבים רגשיים ואז זה מאפייני הקומדיה והטרגדיה. משחרר אותנו מלהגיע למקומות הרסניים ביום יום. כלומר מביאים אותנו לקתרזיס בתיאטרון. אפשר להרחיב את זה כמובן לאמנויות אחרות כמו הקולנוע. כדי שהצחוק והבכי יהיו אמיתיים אז חשוב שהצופה יוכל להזדהות עם מה שהוא רואה על הבמה. עלינו לחוש פחד וחמלה ביחס למה שנעשה על הבמה. לדוגמא, חטא ההיבריס מביא לסדרה של מעשים במחזה ואם אנו לא מרגישים סימפטיה כלפי גם מי שעשה משהו רע אז אנו לא עוברים משהו רגשי. החוויה הטרגית חייבת להשפיע על החוויה הרגשית של הצופה. אמנות טובה מחברת בין הצופה לבמה. לכן אמנות חייבת להיות ריאליסטית- אמנות צריכה להיות מימתית- מימזיס חיקוי של המציאות. ככל שהחיקוי משכנע, אז אני מזדהה עם מה שמתרחש על הבמה ועובר קתרזיס.

לאריך אורבך היה ספר על מימזיס. ספר שנכתב במלחמת העולם השנייה. בצילום שבשער הספר רואים את משה מאת מיכלאנג'לו. מיכלאנג'לו סיים לפסל את דמותו של משה רבנו היורד מלוחות הברית בפעם הראשונה מהר סיני, והוא כעס ופנה אל הפסל ואמר את המשפט הבא: "למה אתה לא מדבר?", הצלחתי כל כך טוב לפסל אותך שהייתי רוצה שמהאבן נשמע קול כי המשה הזה כל כך ריאליסטי שהוא יותר משה מהמשה המקורי. לכן הסיפור ממחיש שהצלחת האמן נמדדה ע"פ הצלחת החיקוי שלו לאיזשהו דגם שרצה להשיג. במקרה זה מדובר בדימוי של משה שמיכלאנג'לו חשב עליו. זה הבסיס לויכוח בין אפלטון לאריסטו לגבי התפקיד של האמנות.

תיאטרון ביוונית = בא מהשורש של לראות. חוש הראייה הוא החוש שדרכו אני מתחבר לאמת יותר מאשר החושים האחרים. יש תרבויות אחרות בהן חוש הראייה נחשב לחוש מטעה. התרבות היוונית שמה את האמת במרכז ולכן אמנויות חזותיות חשובות בה. התרבות העברית שמה דגש על ענייני השמע, אנחנו חייבים לשמוע את קריאת התורה בבית הכנסת, לא מספיק לראות את ספר התורה אלא צריך לשמוע. הגדה של פסח צריך להגיד אותה. החוש העליון בתפישה היהודית הוא חוש השמיעה.

התרבות היוונית, המערבית, היא תרבות ששמה את הראיה במרכז החושים החשובים. וזה מתחיל כבר מתיאטרון שהשורש של המילה זה "לראות". ביוון צריך לראות את האלים בפסלים בעוד ביהדות זה קשר שמבוסס רק על קול- משה רבנו מבקש בהר סיני לראות את ה' ואומרים לו שאפשר רק לשמוע את קולו. חווית התגלות האל ביהדות היא חוויה של התגלות הדיבור בעוד ביוון זה התמונה, הפסל.

אין לנו שום עדות לתיאטרון בתקופת המקרא, ואין עדות לתיאטרון ביוון לפני המאה ה-5 לפני הספירה. התיאטרון הייתה אמנות מהפכנית חדשה אז. התיאטרון היה פולחן דתי לאל דיוניסוס. דיוניסוס תמיד מחזיק בעז, ביוונית עז זה טרגיסוס, ומפה טרגדיה.

ההצגה נכתבה כדי לחגוג את האל דיוניסוס. זה היה כמו כוכב נולד שבו בחרו את היצירות הטובות ביותר והיו נותנים להן פרס. לאמנות יש תפקיד פוליטי חשוב מאחר והמדינה משלמת כדי שציבור

המדינה יצפה באותם סיפורים. המדינה הייתה מאוד שסועה ורצו לאחד בין העם על ידי כך. ממש כמו "ארץ נהדרת" בישראל- הקומיקאים הסאטירים בארץ נהדרת הם סופרסטארים כאן. התיאטרון היה דרך למדר ולעדן את הדיון הפוליטי כדי שכולם יתאחדו באותה חגיגה.

מקורות הטרגדיה:

למה באתונה? התיאטרון הוא כלי מאוד חשוב כדי לחזק חברה שבגלל חופש הביטוי הייתה עלולה להתפרק, לכן זה כדי לסגור את המתחים ולהכיל אותם לציבור הרחב, זה הרעיון הבסיסי של אחד הפילוסופים החשובים: פרידריך ניטשה שחי במאה ה-19. ניטשה אמר שזה התפתח דווקא באתונה כי היה זה הניסיון לחבר בין הדיוניסאי לאפולינאי: בפנתיאון היווני הדתי, יש שני אלים שמסמלים 2 סמלים – 2 משמעויות מנוגדות. מצד אחד יש את אפולון- אל היופי והסדר. מה שבשביל היוונים היה בלתי ניתן לתפישה זה איך זה שאפשר לפגוע בגוף האדם בהורדת העורלה. לראות שיש לגבר פגיעה גופנית היה פוסל אותו להיכנס לחברה של אותם אנשים מושלמים. יהודים באותה תקופה הסתירו את ברית המילה שלהם. התפיסה היוונית האמינה שהיקום שלם כפי שהוא, והיהודית שחושבת שהעולם צריך תיקון. **יש מתח בין הכאוס של דיוניסיוס לבין הסדר של אפולון.** הטרגדיה היוונית מעמידה את המתח בין הסדר לאי סדר. אנטיגונה הולכת נגד צו המלך וקוברת את אחיה. יש מתח בין חוק הטבע של לקבור אותו לבין חוק הסדר שאסור לקבור אותו. דיוניסוס האל השיכור, האל שעושה דברים ללא כוונה, כאוס, מסתובב עם חצי חיה ולכן טרגדיה היא מהמילה טרגוס- העז, חיה שההתנהגות שלה היא פראית. ובטרגדיה אנו רואים כאמור את המתח בין אפולון לדיוניסיוס, בין הסדר לכאוס.

מתחים נוספים בטרגדיה:

- בין גבר לאישה (מדיאה)
- בין זקנים לצעירים (אדיפוס)
- בין החברה לאינדיבידואל (אנטיגונה)
- בין עולם החיים לעולם המתים (אנטיגונה)
- בין בני אדם לאלים (פרומתאוס)

שלושת הסופרים הטרגיים:

- ההגות התהוותה במאה החמישית לפני הספירה. בראשית התיאטרון מייסד התיאטרון היו תספיס. 3 המייסדים של התיאטרון באתונה לפי הסדר הם:
1. **אייסקילוס** שהיה הראשון, הוא הכניס לתיאטרון היווני שחקן שני, כלומר דיאלוג.
  2. **סופוקלס** מכניס את השחקן השלישי. חשוב לזכור, סופוקלס כתב שני מחזות מאוד חשובים: "אדיפוס המלך" ו"אנטיגונה" - אדיפוס פותר את חידת הספינקס, הופך למלך תבאיי ומגלה שנשא את אמו ולכן מנקר את עינו. אנטיגונה רוצה לקבור את קרוב משפחתה למרות האיסור, נידונה למות ברעב במערה. כשמחליטים לשחררה בעקבות נבואה מגלים כי היא התאבדה (דבר שגורם לחתנה לעתיד להתאבד אף הוא).
  3. **אוריפידס** מגיע, והוא השתמש בפעם הראשונה בתיאטרון ככלי לבידור לאסקפיזם, יש אצלו כבר כמות גדולה של שחקנים. התיאטרון הפך לחוויה בידורית אצלו.

כדי לפתור תסבוכת בהצגה- היו מכניסים את האל בצורה מגוחכת לבמה, בצורה מלאכותית, וזה נקרא **דאוס אקס מכינה**. מכניסים אל עם מכונה כדי לפתור את העלילה התיאטרלית. לפי אריסטו זה פסול כי משתמשים בכלים חיצוניים במקום לפתור את הבעיה עם העלילה עצמה. אריסטו התנגד לאוריפידס כי חשב שהתיאטרון צריך להיות עם תפקיד פוליטי ולא תפקיד בידורי.

כעת, נעשה קפיצה של אלף שנה קדימה לקראת סוף האימפריה הרומית. נתמקד בעיקר ב-3 סוגיות מרכזיות. רומא חשובה ב-3 היבטים עיקריים הממשיכים להדהד עד היום:

1. **תפישה מטריאליסטית- אפלטון** אמר שהמציאות החומרית שלנו היא רק צל של המציאות האמיתית המורכבת מאידאות, ממושגים מופשטים, אז הרומיים הופכים את הקערה על פיה ושמים דגש גדול מהם בתפישה מטריאליסטית. הם בוני אימפריה שמחפשים את ההצלחה החומרית והפוליטית שלהם יותר מאשר אנשי רוח המתבוננים בפילוסופיה הטהורה המנותקת משיקולים מעשיים.
2. **אוניברסליזם- רומא היא אולי המסגרת הפוליטית הראשונה** המאחדת את כל המרחב של המערב תחת תרבות ושלטון אחד. נדבר על שיא הכוח של האימפריה הרומית במאה ה-3-4 לספירה. רומא מהווה מסגרת פוליטית השולטת בכל המרחב שאנו מכנים המערב. עד הקצה הצפוני של הקוטב הצפוני. הם שולטים גם עד הדרום במדבר סהרה, באירופה וצפון אפריקה, וכן המזרח התיכון. במזרח צפון אירופה יש את הגבולות הסלביים שם כבר הם לא שלטו, וכן גם לא במקומות שנשלטו על ידי הפרסים. הרומים ראו בסלביים ברברים, מאחר ולא היו חלק מהתרבות הרומית. **ברברי** = אדם שלא מדבר בשפה השלטת בתרבות, אונומטופיה לאנשים שלא חיים במרחב השולט. הם מדברים ב-ברה ברה ברה כי לא שולטים בשפחה השלטת.
3. **הנצרות- דת אוניברסלית- ברומא** התפתחה הדת הנוצרית שהיא הדת האוניברסלית הראשונה המתפתחת בעולם. **קתוליקוס- ביוונית**, זה אומר אוניברסלי. כלומר דת המציעה תפישה רוחנית שאמורה להיות טובה לכל האנושות. אימפריאליזם דתי. לעומת זאת הדת היהודית מתייחסת לקבוצה אנושית מסוימת שנקראת יהודים. קתוליקוס זה עבור כולם, לא משנה באיזה קבוצה לאומית אתה נמצא, הנצרות היא דת שמנסה להפיץ את עצמה כמה שיותר ברחבי העולם. היא דת מסיונרית. היא חובקת תרבויות ולאומים שונים בשונה מדתות עתיקות כמו היהדות שהיו לקבוצה לאומית מסוימת. הנצרות במקור רוצה להציג דגם דתי אוניברסלי.

חשוב לזכור שהתרבות הרומית מושתת על התרבות היוונית. לכן, אנשים משתמשים בתרבות הקלאסית כמכלול אחד- היווני + הרומי, כי הרומי הוא המשך של התרבות היוונית. הם בעצם מעתיקים את הפסלים היוונים, האדריכלות היוונית ומוספים אולי כמה חידושים. אבל, העליונות האינטלקטואלית של יוון היא הבסיס של העולם התרבותי שלהם. הרבה חוקרים טוענים שהתרבות הרומית לא חידשה הרבה ביחס ליוונית. התרבות הרומית היא חלק מהתרבות ההלניסטית היוונית. התרבות ההלניסטית נפוצה מעבר ליוון והגיעה לרומא. הערכים התרבותיים ברומא דומים לערכים ולעקרונות התרבות של יוון העתיקה. באותה תקופה, התרבות היוונית נחשבה לשפת התרבות כמו שהיום אנגלית היא שפת התרבות עבורנו. הרומיים אמרו על עצמם "רומא כבשה את יוון (פוליטית וצבאית) וזו נכבשה תרבותית על ידי היוונים". הרומים הכירו בתלות התרבותית של יוון בהם.

האימפריה המקדונית במאה ה-4 לפני הספירה:

אחרי הפריחה הגדולה של התרבות באתונה במאה החמישית לפני הספירה, באסכולה של אריסטו אפלטון וכו', קרה שאריסטו נבחר להיות המורה של מלך מקדוניה, בצפון יוון. בעת העתיקה מקדוניה הייתה ממלכה דוברת יוונית והמקום בו התפתחה אימפריה חדשה, האימפריה המקדונית, ואלכסנדר מוקדון היה תלמידו של אריסטו. זה חשוב מאחר ו:

1. מוקדון התפתח על פי הערכים של יוון העתיקה
2. מוקדון כבש אימפריה עצומה עד לשערי הודו, גבולות סין. זו הייתה אימפריה שהפיצה את התרבות היוונית גם בקרב עמים שלא היו חלק מהעם היווני. לכן ההשפעה של מוקדון מחוץ לחשיבות הצבאית של האימפריה שלו היא השפעה תרבותית. תרבות יוון נעשית חלק מתרבות של עמים ברחבי העולם שנכבשים גם צבאית וגם תרבותית. אנו רואים שרידים של התרבות היוונית עד היום במדינות כמו אפגניסטן גם. תרבות שהייתה עד אז מוגבלת לתחום וללאום

מסוים בחצי האי היווני הופכת פתאום לתרבות נפוצה הרבה יותר בקרב העולם כולו והעולם הושפע ממנה גם בפילוסופיה, בתיאטרון, באמנות וכו'. פטרה היא עיר נבטית של ערבים שחיו בירדן של היום ולכן האדריכלות של פטרה יוונית. איטליה, בדרום איטליה בפרט, יש שרידים של מבנים מדהימים שהושפעו מיוון.

התרבות ההלניסטית- הלס ביוונית זה יוון. התרבות היוונית שנפוצה מחוץ לגבולות יוון בעקבות אלכסנדר מוקדון, אך בעיקר כי התרבות הרומית אימצה את התרבות היוונית והפיצה אותה ברחבי האימפריה.

המזרח התיכון:

הממלכה התלמאית/משפחת תלמאים, יוונים מצאצאי מוקדון שלטו במצרים, באלכסנדריה. הם היו חשובים כי בנו את הספרייה הציבורית הגדולה הראשונה בהיסטוריה האנושית. הממלכה ששלטה באזור ישראל הייתה סלאוקים, והייתה חלק מהמרחב היווני. כשהאימפריה הרומית התפתחה, רומא הפכה למעצמה לא רק בתוך החצי האי האיטלקי אלא ברחבי הים התיכון, אז רומא כבשה אזורים רבים.

כיצד רומא נוסדה:

רומא נוסדה ב-753 לפני הספירה. היא נוסדה על ידי שני אחים, רומולוס ורמוס, שני אחים שנזרקו על ידי הוריהם ליער כדי שימותו, שכן הייתה שמועה שהשניים יהפכו לשליטים וישתלטו על העולם, והמלך לא רצה זאת.

הם אומצו על ידי זאבה שגידלה אותם. מייסדי רומא היו שני ילדים שגדלו ביערות עם הזאבה. כלומר אנשים שגדלו מחוץ לתרבות. לכן הדימוי העצמי של הרומים ע"פ האגדה שלהם היא שהם היו עם שנוצר הרחק ממקורות התרבות. על כן, אחד הערכים הבסיסיים של האתוס הרומי הוא צבא. הזרוע חזק מהמוח. והם ידעו שבמוח מי שהיה חזק יותר היו היוונים. אך בכוח הזרוע היו הרומים החזקים וזה הגיע מהאתוס שלהם על אותם אחים.

רומולוס חרט את האדמה והחליט שכאן תהיה רומא, רמוס אמר שחסרות חומות, כי מה יקרה אם מישהו יעבור את הגבול שרומולוס סימן? אז רמוס הדגים את המעבר על הגבול שרומולוס סימן על האדמה, ורומולוס אמר הינה מה שיקרה למי שיחצה את הגבול- נהרוג אותו. כלומר אנו לא צריכים חומות כי נהיה ביסודנו מעצמה התקפית. הם היו בראש ובראשונה מעצמה צבאית ולא אינטלקטואלית. לכן, תרומתם הייתה זניחה בתחום האנטלקטואלי ביחס ליוונים.

אודות רומא:

רומא היא עוד כפר נידח כשיוון מעצמה. היא נוסדה הרחק מהים, במרכז איטליה, ולכן אינה עיר נמל למסחר. הערים הגדולות/האימפריות הקדומות בהיסטוריה של הים התיכון ישבו תמיד על הים. שכן, מיקום זה איפשר לבצע מסחר ולהשפיע מעבר לגבולות. רומא נעשית רפובליקה דמוקרטית פחות או יותר עם סנאט שמייצג את העם ושולט במדינה. ולאט לאט רומא מתחילה לבסס את הכוח הצבאי והפוליטי שלה ע"י כך שכובשת את כל איטליה והופכת למעצמה אזרית. בהמשך היא נעשית גם מעצמה ימית.

המלחמה עם העם השמי, הפניקים, עם ששלט באזור לבנון (הפניקים הפיצו את הא' ב' הפונטי שלנו ונתנו את הבסיס של הכתב היווני והרומי) והיו למעצמה ימית, נוצחו ע"י הרומים. כך, הרומים משתלטים על כל הים התיכון וב-31 לפני הספירה רומא שולטת בעצם בשטח עצום והופכת למעצמה בינלאומית, כלומר אימפריה, מדינה שנשלטת על ידי רודן, קיסר ובכך מסתיימת בה הדמוקרטיה.

הרומאים לא ידעו שמעבר למדבר סהרה היו עוד מדינות, לכן הם שלטו עד לשם. בצפון הם שלטו עד מדינות הקרח (הם לא ידעו על אמריקה) ובמזרח, יש עמים שהם מכנים **ברברים**-דוברי שפות סלביות וגרמניות שחיים ביערות והם לא היו מעוניינים לשלוט בהם.

כשהאימפריה הרומית הפסיקה להתקיים לאחר נפילתה במאה החמישית לספירה, הרעיון של האימפריאליזם הרומי המשיך להדהד את המאה ה-21. לדוגמא, אנו רואים איך הרעיון האימפריאלי הוא הבסיס להבנת הפוליטיקה המודרנית:

1. הנאצים קראו לעצמם הרייך השלישי, כלומר הקיסרות השלישית. כוונתם הייתה לשחזר את השליטה הרומית על כל העולם, לכונן את האימפריה השלישית.
2. הרוסים, רצו גם אימפריה בינלאומית עולמית וקראו לשליט שלהם "צאר", קיסר.
3. בושינגטון הפרלמנט, הקונגרס האמריקאי שהוא מבנה נאו קלאסי ע"פ העקרונות של הארכיטקטורה הרומית, נמצא במקום שנקרא גבעת הקפיטול- של הגבעה המקורית ברומא. וושינגטון היא בעצם הרומא החדשה, והאמריקאים חיים בתפישה שהם מעצמת העל העיקרית בעולם. כלומר יש רצון לשחזר את רומא העתיקה האימפריאליסטית. הנשר האמריקאי הוא הנשר הרומי, הנשר של הנאצים הוא הנשר הרומי. השפה הפוליטית שנוצרה על ידי האימפריה הרומית ממשיכה להדהד היום. בנוסף, הרעיון של שליטה כלל עולמית על ידי עליונות תרבותית אחת- היום זה האמריקאית, מזכיר זאת. לדוגמא- מקדונלדס זה סמל השליטה התרבותית האמריקאית. הרעיון של תרבות אחת אוניברסלית זה רעיון שהתפתח בעיקר ברומא כי ברומא היו תשתיות צבאיות ואזרחיות מאוד מורכבות.
4. גם הקהילה האירופאית, הרעיון של לאחד את אירופה לשלטון אחיד משותף, בגדול עוקב אחר הגבולות הגיאוגרפיים של האימפריה הרומית. אפשר לראות כי הכניסה של מדינות מזרח אירופה שהן מדינות קצת בעייתיות, אל תוך הקהילה האירופאית שמהווים גוש אחד שלא בהכרח שותף לערכים של לכונן מדינה חדשה שנקראת הקהילה האירופית מהווים דוגמא לכך. גם הברקזיט, דומה לכך.

אז מה קרה ברומא?

ברמה האינטלקטואלית, התרומה של רומא לדיון הפילוסופי הכללי: ברומא, המשיכו ללמוד ולהתחנך על ברכי התרבות היוונית ההלניסטית, אבל בכל זאת עם כמה שינויים משמעותיים- 4 אסכולות, מושגי יסוד שמשתמשים בהם עד היום:

1. הציניקנים- זלזול ביחס לערכים המקובלים בחברה הכללית. ציניקנים זה אסכולה שמקור השם מהמילה כלב. קיון ביוונית זה כלב. הייתה זו קבוצה שרצתה לאמץ את אורח החיים של כלב. בנאדם יהיה מאושר אם יהיה חסר דאגות חומריות כמו כלב. כלב מאושר כי הוא לא צריך כלום. **דיוגנס**, פילוסוף שחי מחוץ לעיר וויתר על התרבות והמרקם החברתי, הוא מזלזל בו, וחי עם כלבים.

ציניקן- איש שרוצה לחיות כמו כלב, ודיוגנס חי בתוך חבית מחוץ לעיר לבד. הוא משך אליו אנשים שפיתחו מחשבות על השגת האושר על ידי ויתור על דאגות. הדרך להשגת האושר היא לברוח- גישה אסקפיסטית- לברוח מהאחריות של החברה המודרנית. וכדי להיות

מאושר מחפשים מה מאפשר לנו להיות מאושרים בחיים האלה. הרומים כמו העולם המודרני מכוון מאוד למטרה. לכן, הפילוסופיה מעניינת את הרומאים כל עוד מספקת תשובות לסיפוק הצרכים החומריים של האדם ופחות להתבוננות הטהורה לסוגיות מנותקות מהמציאות בלבד. על כן, הציניקנים היו פילוסופים שהלכו בעקבות דיוגנס. ראינו ציור של דיוגנס מחזיק עששית, ומסופר שמוקדון שיצא למעשי הכיבושים רצה להכיר תרבויות אחרות. אמרו למוקדון שדיוגנס פילוסוף מוכר, אז מוקדון הגיע לדיוגנס, התקרב אליו,

ודיוגנס אמר לו "בבקשה אדוני תסתובב הצידה". מוקדון ענה לו "מה אני באתי אליך, למה שאזוז?" ודיוגנס אמר לו שהוא מסתיר לו את השמש. דיוגנס לא נתן חשיבות לאף איש מעמד. מה שחשוב לדעתו זה "ליהנות" משיזוף טוב.

2. אפיקורסים- מאמינים בנהנתנות ותועלתנות. אפיקורס הוא ביטוי מהמשנה שאומר כי מדובר באדם שכופר ומטרתו רק ליהנות מהחיים. האפיקורס לא מאמין באל ובעיקר כופר. זוהי קבוצה הדוניסטית של נהנתנות.

אפיקורסיות- בלשון חכמים ובעברית זה אדם שלא מאמין בכלום ומחפש רק הנאה חומרית בעולם הזה. מקורו הפילוסופי של המושג הוא מהאדם בשם אפיקורוס- פילוסוף שחשב שהפילוסופיה היא לא להשגת האמת הטהורה אלא כלי להשגת האושר. לדעתו, צריך להגדיל את העונג. אפיקורוס האמין בדיאטה; דיאטה ביוונית זה אורח חיים בריא שמצמצם את מקומות הסבל ומעצים את מקומות העונג. אפיקורוס טוען שכדי לעשות זאת, עלינו להשתחרר מכמה דברים שמדאיגים אותנו:

4 התרופות הבסיסיות בדיאטה לאדם שמחפש להיות מאושר בחיים:

1. להשתחרר מהפחד- אפיקורוס מטריאליסט, לא שולל את קיום האלים אך לדעתו האלים

קיימים אי שם אך לא אכפת להם ממה שבני אדם עושים. זה על גבול האתאיזם. אפיקורוס טוען שהאלים אם אכן קיימים, אז לא אכפת להם מבני אדם ולכן אין מה לפחד מהם. גישתו מטריאליסטית, חומרית- הוא חושב שהעולם מורכב מאטומים. חלקיקים קטנים ביותר, ומסביב לאטומים יש ריק. ואם זה הרכב החומר, אז סביר להניח שהאלים חיים בריק. לכן אין שום קשר בין עולם החומר לעולם הריק. היש יש. האין אינו. לאלים אין השפעה על חיי החומר.

2. אל תפחדו ממוות- מפני שמוות הוא לא קיים, כי אם אנו מורכבים מאטומים אז מוות זה רק התפרקות של האטומים שמתישו יתחברו יחד וירכיבו משהו אחר. הגוף עובר שינויים והאטומים שלנו ימשיכו להתקיים אולי כאוכל לתולעים או כדשן באדמה. כל עוד אנו חיים אז אנו לא יודעים מה זה המוות, וברגע שנחווה מוות כבר לא נחיה, אז אין מה לדאוג ממשהו שגם ככה לא נחווה אותו.

3. כל כאב בחיים הוא רגעי- אפשר להאריך חיים בדיאטה ובניסיון להימנע מכל דבר שגורם לנו לדאגה. לפי גישה זו, כדאי להיות מסובב באנשים שאוהבים אותנו ולחיות חיים כמה שיותר קלים. צריך להפוך את חיינו לנעימים כמה שיותר על ידי התרחקות מדברים שעושים לנו סבל.

4. עלינו להגדיל את הדברים שגורמים לנו לעונג- תפישה זו מנוגדת לנוצרים. הנוצרים שרפו את כתביו. חלק מכתביו שרדו בספריות גנוזות.

הגישה הזו של אפיקורוס היא גישה חילונית, לחיות טוב ולהגדיל את הטוב שלך. גם זו גישה אסקפיסטית. אין מטרה לדעתו שמצדיקה ויתור על תענוגות החיים. לדעתו צריך לחיות חיים פשוטים בקרב קבוצות קטנות של אנשים כמוך, שנוקטים באותם עקרונות. אפיקורסים – הם דוגלים בתועלתנות בכדי לצמצם את מקומות הסבל ולהעצים את מקומות העונג. אם אשתה יותר מדי יין באופן בלתי מוגבל אז אפוצץ את הכבד, לכן הפילוסוף הוא אדם שיודע לעשות את כל הדברים במידה הנכונה.

3. הסטואיקנים- לא התעניינו בסוגיות של אמת כמו היוונים, אלא בהשגת האושר כמו הרומאים. הישראליות מזלזלת קצת באינטלקטואליות, יש בגישה הישראלית רתיעה מ"חפירה". להיות חפרן זה דבר שלילי. ולכן ישראל דומה לרומא בעניין הזה. הישראליות מושפעת מהצבא- ממטרות, מכוונת הישגים פרקטיים. ההישגים האינטלקטואלים פחות מעניינים אותה.

הסטואיקנים בדומה לציניקנים, רצו למצוא דרך להיות מאושרים בעולם הזה. הם גם בתפישה מטריאליסטית על העולם (מאמינים בחומר ולא באידאות), אך בשונה מהאפיקורסים הם היו פסימים לגבי החיים. לתפישתם החיים לא תלויים בנו, החיים אינם בשליטתנו- כמו מלחמות, סבל ומחלות, שכן זה הגורל. הגישה הסטואיקנית היא שהגורל קובע מהי נחלת האדם.

מה שכן תלוי באדם זה החוסן הפנימי- נחזק את עצמנו וכך נהיה פחות חשופים לגורמי סבל חיצוניים. העיקר של הפילוסופיה הסטואיקנית- היא שסטואיקן הוא אדם שאתה יכול לתקוע לו מסמרים והוא לא ימצמץ. זה אדם שחזק מאוד את החוסן הפנימי שלו והוא חזק. זה מושג של חברה צבאית. מכאן מגיע גם המושג דיסטנס שיש בצבא, פקודות. הדיסטנס הוא הניתוק הרגשי שחיייל וקצין צריכים להתנהג על פיהם כדי שהצבא ישיג את מטרותיו. אתה צריך בלי למצמץ או להתרגש לבצע פעולות צבאיות.

הסטואיקנים דגלו במושג של התאבדות- אם מתישהו אתה לא מצליח יותר לסבול את הקיום שלך, מהרגע שהסבל הופך לבתי נסבל, אז תמיד תדע שבידך יש מפתח יציאה. למשל, הפילוסוף הסטואיקני **סנקה**, התאבד כשהתנכלו לו פוליטית. המתת חסד היא גם חלק מזה- זה מגיע מהסטואיקנים.

הנצרות והיהדות מתנגדות לתפישה זו כי יש ערך לחיים ולסבל. צריך לסבול בשביל העולם הבא. ולכן לפי ההלכה היהודית וגם בנצרות, אסור לקצר את החיים.

4. ספקנים- הם אנשים שמטילים ספק בכל דבר, לא חושבים שיש אמת מוחלטת, החושים משקרים לנו, כל אחד רואה את העולם בצורה אחרת ולכן לא נגיע אף פעם לאמת לאיסטינה. האדם מוגבל קוגניטיבית, הוא תלוי רק בחושים שלו, יש לנו חמישה חלונות לעולם וזה חמשת החושים שלנו- ראייה שמיעה מישוש וכו'. החושים הללו הם הכלי היחיד הנותן לנו אינדיקציה למה שקורה מחוץ לעצמנו. אלו כלים שקריים ביסודם כי לא כל בני האדם תופסים את המציאות באותה המידה. אדם אחד יגיד שחם ואחד יגיד שקר אז לך תתווכח איתם. אי אפשר להגיע להכרעה על מה אנו רואים. יש כאלה שרואים טוב יותר מאחרים והחושים אצל האדם שקריים. כלומר, אין לנו דרך להכריע מי צודק ומי לא כי החושים שלנו לא מספקים לנו כלי מספיק אמין כדי שנוכל לדבר על מציאות מוחלטת כי תמיד אנו תלויים בחושים שלנו. המידע הזה משתנה כל הזמן. לכן צריך להפסיק לשפוט את העולם- הפסקת קבלת החלטות- **סקפסיס**. דקארט, אמר שהדבר היחיד שאני יכול להגיד בוודאות זה שאני קיים, "אני חושב משמע אני קיים". האם יש מציאות? אני לא יודע. אני יכול רק להטיל ספק וזה הדבר היחיד שבטוח כי אני חושב בתור יצור שחושב. הם מטילים ספק ביכולות **הגנוזאולוגיות** שלנו- **הגבולות בהכרה האנושית שלנו**. אבל להיות ספקן חיצוני לא מאפשר לך להגיע להכרעה בשום דבר. גישה זו גם אסקפיסטית כי אתה לא לוקח אחריות על כלום. לכן הם מציגים תפישת עולם פסיבית. הפסיביות הזו משותפת לארבע הגישות.

5. אקלקטים - הרומים שילבו את כל התפישות הללו וכך נעשו אקלקטים. הם לקחו את מה שמתאים להם. הם לקחו קוקטייל של תפישות פילוסופיות. הרומיים ידעו שזה המצב, לא היה אכפת להם יותר מדי כי לא היו יותר מדי אנשי רוח אצלם, הם היו כמו חיילים שהתעמקו בבעיות פרקטיות ולכן הדמויות הרומיות היו אקלקטיים, עשו קוקטייל מכל 4 הגישות. הם לא היו עקביים ע"פ תפישת עולם אחידה. פילוסוף בולט- **מרקוס טוליוס קיקרו**, רומי, היה קונסול. נרצח בגלל העמדות הפוליטיות נגד הקיסר. דגל בחופש רפובליקני. לוקח קצת מכל אסכולה. הוא ניחן בחדות לשון, תחכום וחריפות.

העידן הנוצרי ברומא:

החלה מהמאה ה-1 לספירה, רומא השתלטה על כל העולם המערבי הידוע אז, היא נעשתה לאימפריה. הם בעלי רגשות נחיתות ביחס לאתונה וירושלים, הם מרגישים שהם בנקודת נחיתות תרבותית לעומתם. הם הרגישו שיוון הגיעו לשיאים לעומתם שהם עם של לוחמים, עם של פריפריה. גם הפילוסופיות שמחפשות את האושר דועכות לעומת תפישות שמחפשות את הישועה. הפילוסופיה היוונית מחפשת את האמת, הרומיים מחפשים את האושר- מטרות מעשיות חומריות. ואז פתאום יש שינוי במאות הראשונות לספירה שהעיקר הוא חיפוש של איך אני יכול להבטיח את הישועה הנפשית שלי. זה סוגיה כבר דתית, אבל חדשה. לכן אנו רואים בחמש מאות האחרונות התפתחות גדולה מאוד של דתות שהעיקר ממה שהן מבטיחות זה הישועה של האדם. הישועה של האדם בעולם שהוא הולך לאיבוד ואנו צריכים להתכונן ליום הדין. זה קורה בדתות כמו הנצרות ועוד דתות שהלכו לאיבוד או כאלו שהצליחו כמו האיסלאם. כל אחת מציעה נוסחה אחרת כדי להבטיח את הישועה, הן דתות אוניברסליסטיות. מתחילות להיות תפישות דתיות אוניברסליות. רואים סיפורים בגמרא עד כמה היהדות הייתה אוניברסלית והייתה בתחרות עם הנצרות ודתות אחרות. אנחנו רואים במרחב הרומי חיפוש אחר משמעות החיים והישועה. הרומיים מאוד פסימיים, אולי בהשפעת הסטואיקנים, יש תחושה שהאימפריה הרומית לא מצליחה להתגבר על העמים הלוחצים על גבולותיה.

יש תחושה שזה הולך להיגמר ואז לאן מרימים את המבט? למרחקים הדתיים. לכן החיפוש אחר הישועה מדאיג את האוכלוסיות הרבות החיות במרחב הרומי.

הדת הנוצרית מנצחת במקרה, מפני שבמאה הרביעית לספירה ב-311 לספירה היו שני קיסרים שנלחמו אחד בשני כדי לשלוט באימפריה. התחרות על הקיסרות הרומית התחלקה בין 2- קונסטנטינוס (שלט במזרח באימפריה) ומסנציוס (מערב האימפריה). מסנציוס- מיטראיסטי וקונסטנטינוס- נוצרי. 2 הצבאות נפגשים בקרב גורלי. הנצרות הייתה אז דת רדופה באימפריה. קונסטנטינוס חשב שניצח בזכות ישו ואז מחליט שכל תושבי האימפריה יהיו נוצרים. **הפך את הנצרות כדת רשמית באימפריה הרומית, ב 311 לספירה**, כך גרם לרוב העולם המערבי להיות נוצרי.

מתחיל העידן הנוצרי שמבוסס על דת אחת שהיא הכלי להשגת הישועה. והטקסטים הבסיסיים הם:

הברית החדשה

מחולקת לחלקים הבאים:

1. **בשורות** (יש ארבע גרסאות). 50-100 שנה אחרי מותו של ישו. מתארות את קורות חייו, מותו ותחייתו של ישו הנוצרי.
2. **מעשי השליחים**- בו מתוארת ההפצה של הנצרות מחוץ לתחומי ארץ ישראל בקרב הגויים. ע"י השליחים של ישו.
3. **איגרות של פאולוס**- פאולוס כתב לכל מיני קהילות רומיות כדי להוכיח ולבסס את עיקרי האמונה הנוצרית. הבסיס של התפיסה התיאולוגית של הנצרות (מפה מתחיל הקרע בין הנצרות ליהדות). מחליט לבטל את הזיקה ליהדות ההלכתית. ביטול המצוות המעשיות.
4. **חזון יוחנן=אפוקליפסה**- מאה השנייה לספירה. חזון אחרית הימים. (אפוקליפסו=לגלות, ביוונית). התייחסות להופעתו של ישו מחדש. כיום המושג מייצג את כל התפיסות הנוגעות לאחרית הימים ולגאולה כזו או אחרת מהמציאות המוכרת לנו.

הברית הישנה לא זזה לגמרי לתנ"ך היהודי. הברית החדשה כתובה ביוונית כדי להיות אוניברסלית. בתנ"ך ובברית החדשה החידוש הספרותי הוא האמפתיה, הזדהות גם לחלש (הזדהות כמו בקתריזיס היווני).

סופה ונפילתה של האימפריה הרומית:

התאריך הרשמי של נפילתה של האימפריה הרומית 476 (תחילת ימי הביניים).

חשוב לדעת-

האימפריה הרומית הייתה מחולקת למערבית ולמזרחית. המערבית הייתה רומא והמזרחית התקיימה עד לכיבוש של קונסטנטינוס. כלומר, 476 זה התאריך של נפילת האימפריה הרומית. אולם, האימפריה הרומית המזרחית המשיכה להתקיים עד 1453.

אז התחילו ימי הביניים- בין הנפילה של האימפריה הרומית לבין התחדשות תרבות הרנסאנס. זו תקופה שבין 476 ל-1492 (גם גילוי אמריקה על ידי קולומבוס).

הסיבות לנפילת רומא:

1. תאונה/ מקרה- אומרים שאולי האימפריה הרומית הייתה חזקה ודברים מקריים הובילו לכך שהברברים הגיעו לרומא, אבל אם קרב אחד היוצא אחרת אז אולי היא עוד הייתה קיימת האימפריה הרומית. כלומר אולי אם הקרב היה נגמר אחרת אז ההיסטוריה הייתה אחרת. ההיסטוריה מונחת על ידי מקרה.
2. מחלה- לפי החוקר **גיבון**, האימפריה הייתה רקובה מבפנים. המחלה הזו נקראת נצרות. האימפריה הרומית נפלה כי הפכה להיות נוצרית. כי מה המוסר הנוצרי אומר- כולנו אחים ואין הבדל בין אדון לעבד ובין יהודי לגוי ולא צריכים להיות אלימים וכו' וזו תפישת עולם נוצרית שלא מסתדרת עם מעצמה שעד אז הייתה מושתתת על ערכים של צבא, שליטה וכיבוש. מהרגע שהערכים הבסיסיים של האימפריה הרומית התפוררו בגלל ההשתלטות הנוצרית אז הייתה מחלה ושמה נצרות וזה הוביל להרס האימפריה. אנשים כבר לא רצו להילחם. מהרגע שחברה בורחת מההגנה על גבולותיה אז היא חשופה לגורמי התקפה חיצוניים. הייתה זו מחלה או שחיתות פנימית- כי אנשים דאגו לעצמם וכבר לא לאימפריה.
3. התאבדות- יתכן כי התפישות הסטואיקניות והאסקפיזם הזה, הוביל לכך שהרגישו שמפה אין לאן להתקדם. הם לא יזיזו אצבע כי חושבים שזה מה שצריך לקרות. הם הביאו עצמם להתאבדות קולקטיבית פוליטית. מחלה של חוסר מעש. יתכן כי היו תפישות עולם בתוך רומא שגרמו לרומים לא לרצות להמשיך להתקיים. הרומיים מאבדים את כל המאפיינים הלוחמניים שלהם. הם החליטו שזהו, נגמר. היום לא כדאי להמשיך להילחם כי הגיע הסוף.
4. רצח- היו אנשים חזקים בחוץ/ עמים חזקים שהצליחו להתגבר צבאית על הצבא הרומי והיו חזקים מהם פשוט.

711- בתאריך זה התרחש קרב בין המוסלמים לפרנקיים והם עוצרים את המוסלמים. הפרנקיים הודפים את התקדמות המוסלמים ואז נוצר אזור חיץ בין העולם המוסלמי לעולם הנוצרי. שהוא לאורך הים התיכון.

800- רק במאה השמינית, כשהמצב הוא כך שהנצרות בצפון והמוסלמים בדרום, אז הים התיכון נהיה חסום. הים התיכון היה המחבר התרבותי והמסחרי של כל העמים שחיו מסביב, והחל מהמאה השמינית סוגרים את הים התיכון והים הופך למקום למלחמות. אחרי המאה השמינית הערים הנוצרות באירופה הם בתוך פנים היבשה האירופית, הם לא על שפת הים. הם מרוחקים מהים. בהמשך מתפתחות מדינות לאום. ברגע שהים התיכון מפסיק לתפקד כמקום לחילופי סחורות ורעיונות ומתחילה תרבות שמבוססת על לאומים שונים.

מילים מסכמות על האימפריה הרומית:

דיברנו קודם לכן על רומא כשרומא הפכה למעצמה עולמית והסתערה על כל העולם. היא הייתה מעצמה שהחשיבות שלה היא בכך שהקימה מסגרת פוליטית אחידה אוניברסלית לפחות במימדים המוכרים אז, וביססה את התרבות ההלניסטית היוונית כתרבות של כל המערב. הרומים ראו עצמם נחותים ביחס לנחלה האינטלקטואלית של יוון, אבל היו כן חשובים כמעצמה צבאית. העולם הגלובלי היום מתאפיין בכך שכולם לומדים על ההיסטוריה של המערב, כי זה היה המודל העיקרי בעולם, לפחות זה החשוב. הנצרות, גם היא הייתה הדת הראשונה האוניברסלית שבעקבותיה האיסלאם נוצר. האיסלאם הוא חלק מהנחלה התרבותית של המערב. דיברנו גם על הסיבות לנפילה של אותה מסגרת פוליטית עצומה,

האימפריה הרומית. 476 זה התאריך של נפילתה. אולם, האימפריה הרומית המזרחית המשיכה להתקיים עד 1453.

למה ימי הביניים נקראים ימי הביניים?

כי הם בין הימים של התמוטטות האימפריה הרומית, לבין ההתחדשות התרבותית שקורית באירופה-הרנסאנס. זה נחשב לתקופת החושך. אבל אפשר לקרוא על כך תיגר, שכן האם היו אלה באמת ימים חשוכים? שהרי זו תקופה מאוד ארוכה שהיו בה גם תמורות ארכיטקטוניות וכו'.

הרנסאנס:

מהו הרנסאנס?

למה המושג הזה הוא בצרפתית ומה משמעותו- התופעה התפתחה לראשונה באיטליה ולא בצרפת. פירוש המושג- לידה מחדש. "נולדים עוד פעם" זה בצרפתית. ומה מנסים להחיות? את התרבות הרומית והיוונית. לאחר תקופה של כ-1000 שנה בה התרבות הרומית והיוונית בעצם לא היו במרכז ההתעניינות של העמים באירופה, אז במאה ה-15, בהתחלה באיטליה ואחר כך בשאר המקומות באירופה, התחילו להתעניין בנחלה התרבותית של העולם הקלאסי. היו אנשים שהתחילו להתעניין שוב בנחלה האינטלקטואלית, האמנותית, האידיאולוגית של העולם הקלאסי כפי שהייתה קיימת ביוון העתיקה וברומא.

אנשי הרנסאנס ראו עצמם לא כמחדשים, אלא כאנשים שתפקידם התרבותי הוא להחיות את התרבות הקלאסית. לכן ההגדרה של לידה מחדש. למה זה בצרפתית? כי זה לא שם שאנשי הרנסאנס נתנו לעצמם, השם ניתן בדיעבד על ידי משכילים בתקופת הנאורות, ואז מרכז התרבות היה בצרפת. הם ראו שניצני המודרנה המערבית החלו באיטליה במאה ה-15. ואז המונח שהפך להיות רווח בכל שפות העולם הוא מונח בצרפתית ולא איטלקית. המונח הזה, כדי להגדיר את תקופת הרנסאנס הוא מונח מאוחר ביחס לרנסאנס. לאנשי הרנסאנס הייתה תודעה שהם מחדשים משהו, אך הם לא נתנו לעצמם עדיין שם. השם "הרנסאנס" נהיה רווח רק במאה ה-18 ועד ימינו.

ההתחדשות התרבותית:

באיטליה למרות ימי הביניים, היו קיימות ספריות ושרידים ארכיטקטוניים שהעידו על גדולתה של התרבות ההלניסטית הרומית. לדוגמה **הקוליסאום** ששרד את ימי הביניים.

רקע לקוליסאום-

במאה הרביעית לפני הספירה תושבי רומא השתמשו בבניינים הרומיים כמו הקוליסאום כמחצבה לבניית רומא החדשה. רומא הייתה בשיא פריחתה במאה הרביעית וחיו בה מיליון תושבים. זה המון תושבים ביחס לתשתיות שצריך לשם כך.

אחרי התפרקות האימפריה הרומית, הברברים השתלטו על רומא והיא מנתה 40 אלף תושבים. כלומר, מעיר של מיליון תושבים פתאום יש לנו 40 אלף תושבים. לכן, העיר נעשית ריקה. בימי הביניים, הקוליסאום התפרק בעקבות תושבים שבנו בתים חדשים. אבל, מאחר והמבנה היה כזה עצום, נותרו ממנו שרידים.

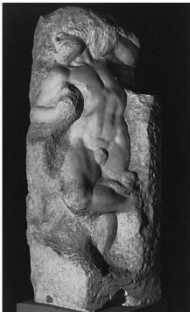
לכן כשרצו לחדש את התרבות הרומית בתקופת הרנסאנס, אחד הבניינים החשובים שבנה האדריכל **אלברטי**, לקח **השראה מהקוליסאום**. הוא חידש ז'אנר ספרותי תאורטי שהיה קיים ברומא ובנה בניין חדש עבור משפחה איטלקית. כל קומה הייתה מקושטת ע"פ סגנון יווני אחר.

Palazzo Rucellai, Firenze
Alberti, 1460

אדריכל נוסף, **ברונלסקי** בנה כנסיות. הוא הקים כנסיה שנראית כמו מקדש יווני. הוא לקח השראה מהאדריכלות הרומית.

Brunelleschi

Michelangelo Buonarroti,
Figura allegorica progettata per la Tomba
di Giulio II ed eseguita tra il 1530 e il 1563.

בנוסף, באזור הותיקן במאה ה-16, היו חפירות ארכאולוגיות והתגלו פסלים רומיים. כך למשל, פסל המפלצת הימית שלקחה את לאוקון ובניו והטביע את בניו בתקופת טרויה, התגלה בחפירות, ונהיה מקור השראה ל**מיכלאנג'לו**. ההשראה היא לא רק בנושא הפסל שהוא לקוח מהתרבות ההלניסטית והרומית, אלא גם התפישה הפילוסופית של להשאיר את העבודה בלתי מוגמרת כביטוי של **תפישה אפלטונית**- אפלטון אמר שהעולם האמת הוא עולם האידאות, העולם המעשי הפיזי הוא העתק של העולם האידיאלי ומיכלאנג'לו נותן ביטוי חזותי לתפישה האפלטונית. הוא לא רוצה להגיע לפסל המוגמר, הוא רוצה להראות את האידאה שמאחורי הפסל, ולכן משאיר אותו איך שהוא מאחורי החומר. הוא נתן הדגמה של התפישה הפילוסופית של אפלטון.

15-16 הן מאות הרנסאנס- וזה היה בעיקר באיטליה וגם קצת באירופה:

הטריטוריה המאפיינת את איטליה הייתה מחולקת למדינות שנלחמו זו בזו. עד היום הזהות הלאומית של איטליה מאוד חלשה. הקשר כיום הוא יותר עם העיר, עם המחוז ולא עם המדינה. הייתה תחרות גדולה בין ערי מדינות שונות. דומה למה שקרה גם ביוון העתיקה. כולן רצו להיות מדינה מובילה. תחרות מייצרת בדרך כלל קרקע פוריה ליצירה. התחרות הזו יצרה קרקע פוריה ליצירה אמנותית אינטלקטואלית, ממומנת על ידי השלטונות. איטליה היא השטח בו השרידים של התרבות הקלאסית הכי בולטים לעין, והם רצו לחדש תרבות בהתאם לשרידים שהיו להם. כמו כן, איטליה הייתה עשירה מאוד בגלל הבנקאות שסיפקה לשאר מדינות אירופה. המשפחה ששלטה בפירנצה, הבירה התרבותית והאמנותית של המרחב הזה הייתה משפחת דה מדיצ'י. היא שלטה עד המאה ה-18. אותה משפחה הייתה בנקאית. הם עשו הון עצום בכך שהלוו בריבית לכל חצרות המלוכה באירופה. איטליה נעשית מרכז של פעילות כלכלית עצומה. נבנו כנסיות וארמונות, ספריות עשירות, והייתה תחרות בין מדינות שונות שרצו לייפות את העיר עצמה, היה כסף רב, וכל זה הפך את איטליה למדינה עשירה תרבותית. המבנה הכלכלי וההיסטוריה של איטליה הפכו אותה למקום הכי טבעי להתחדשות התרבות ההלניסטית.

הסיבות ההיסטוריות לרנסאנס:

1. **המצאת הדפוס 1452-** המצאה גורלית חשובה מאוד ששינתה את העולם מאחר ומעכשיו המידע הוא הרבה יותר נגיש, הרבה יותר זול וניתן להפצה בכל העולם. עד אז, במשך אלפי שנים, כל הידע הועבר בכתבי יד שהיו יקרים. לקח הרבה זמן להעתיק אותם והיו שגיאות של העתקה. מהרגע שגוטנברג ממציא שיטה עם אותיות עופרת קטנות ניתן לייצר עותקים רבים לטקסט כלשהו. הטקסט הראשון שהדפיס היה התנ"ך, ומשערים שזה היה ב-1452. זה נעשה פופולארי ואיפשר הפצה לקהל קוראים רחב.

במקור התנ"ך כתוב בעברית מקראית וחלקים ממנו היו בארמית. ספר דניאל כתוב בחלקו בארמית. השפה הקדושה של הברית החדשה היא יוונית, הטקסטים הללו נכתבו ביוונית. הדפוס איפשר להשוות תרגומים, ולראות שהרבה פעמים הכנסיות תרגמו טקסטים מקוריים מיוונית או מעברית ללטינית בצורה מגמתית. לדוגמא- המילה עלמה, בעברית מקראית זה בתולה? או האם זה כל נערה צעירה? בתרגומים הלטיניים של הנוצרים תרגמו את זה כבתולה וזה היה ההוכחה עבורם שהמשיח הייתה בתולה (הבתולים של מרים). כלומר, זה בא לידי ביטוי בתרגומים. אבל עלמה היא לא בהכרח נערה בתולה.

הדפוס פתח טקסטים מרכזיים לידע כללי. גוטנברג השפיע רבות עד היום. האוריינות הכתובה היא על אותיות דפוס שגוטנברג בנה. לפני כן, הכל היה כתוב ידנית, קשה לפיענוח ולא נגיש. המהפכה של גוטנברג השפיע רבות בתפישות המדעיות, הדתיות וכו'.

כעת, הכתיבה של ספרים היא גם סטנדרטית- יש תוכן עניינים וכו'. יש שינוי דתי, מדעי וכו'. הדפוס משפיע הרבה על תפישת העולם ועל האוניברסליות של התרבות ועל הפצת התרבות בקרב קהלים חדשים, הוזלת התרבות והנגשתה לרבים.

2. **מהפכה מדעית 1543-** בתחום האסטרונומיה, קופרניקוס וגלילאו מתחילים להשתמש בכלים טכנולוגיים כמו טלסקופים כדי להתבונן בשמים, והם גילו שההתבוננות בכוכבים ובשמים מעלה תהיה על המבנה הקוסמולוגי של העולם. לפי הטקסטים הקדושים נדמה שכדור הארץ הוא במרכז היקום ומסביבו השמש חגה. קופרניקוס וגלילאו מתחילים להסתכל בעצמם עם כל מיני כלים טלסקופיים ומגלים שכדור הארץ מסתובב סביב השמש. זה מכה מסוימת למרכזיות הטקסטים הקדושים בהבנת העולם. מתחילים לתת העדפה ללהסתכל בעצמך.

אוטופסיה כיום זה ניתוח גופות- זה קורה באותה עת ברפואה, אך המושג הוא גם של לתת העדפה ללהסתכל על דברים בעצמך. באותה עת, לראשונה העזו להסתכל על גופה ולפתוח אותה. אוטופסיה זה מושג חשוב- אני מסתכל בעיניים שלי כדי להסתכל על העולם ולא רק ע"י טקסטים קדושים כפי שהיה לפני.

הרופא הארווי גילה שבתוך גוף האדם יש זרימת דם, הוא פתח גופה בניגוד לדעת הכנסיה שדוגלת בכבוד למת, כלומר שאסור לפתוח גופות. **זליוס** יצא עם ספר אודות מבנה הגוף האנושי ב-1543. כלומר, הייתה מהפכה רפואית ומהפכה אסטרונומית, מהפכה בתחום הדפוס ומהפכה גם טכנולוגית בתחום המלחמה.

3. **נפילת האימפריה הרומית המזרחית, נפילת העיר קונסטנטינופול- האימפריה הרומית המזרחית המשיכה להתקיים עד 1453.**

1571- קרב לפנטו- היה זה קרב ימי גדול בין הצי של הליגה הקדושה הנוצרית שכללה את ונציה, ספרד ומדינת האפיפיור לבין הצי הטורקי (האימפריה העותמאנית) ליד עיר החוף היוונית לפנטו. מאז התבוסה לא היו נתונים חופי אירופה הנוצרים לאיום מוסלמי ממשי ונשברה כוחה של האימפריה העותמאנית.

4. **1492- גילוי אמריקה-** גילוי אמריקה על ידי קולומבוס, יחד עם הגברת המסחר וגילוי הדרך לסין- גרמו לירידת קרנה של איטליה. אומרים שחלק מהנוסעים שנסעו עם קולומבוס לגילוי אמריקה היו פליטים מגירוש ספרד. מאמריקה מגיעות סירות מלאות זהב וכסף והן משנות את הכלכלה של אירופה. פתאום הסחר הוא בכסף וזהב, אפשר לומר "לידת הקפיטליזם" – לידת המטבע וסחר בינלאומי.

1492- סוף השלטון המוסלמי באגן התיכון- כלומר הסוף של הנוכחות המוסלמית באירופה. זה היה באזור דרום ספרד ובשנה זו המלכים הקתוליים, פרדיננד ואיזבל מנצחים את המעוז המוסלמי ומכריזים על המדינה כנוצרית. בעקבות הניצחון הם מגרשים את המיעוטים הלא נוצרים שחיו שם- יהודים ומוסלמים. חשוב לציין שמסעות הצלב הם התחלה של התקפת הנגד של אירופה לאיסלם.

1492 הוא תאריך שמצביע גם על צמיחה של מדינת הלאום המודרנית- עד אז, מדינות היו רב לאומיות, רב דתיות ואתניות. אמנם היו אימפריות שבתוכן היו עמים שונים ולשונות שונות אבל החל מהמאה ה-15 רואים ניצנים של מדינות המבוססות על הומוגניות לאומית, גם בתחום הדת וגם בתחום השפה. מדינת הלאום היא תופעה שתשפיע על ההיסטוריה המערבית. רוב המדינות היום מנסות להיות מדינות לאום, יש ניסיון לחולל מדינה עם ערכים לשוניים תרבותיים ודתיים אחידים. לכן כמעט אחרי 1000 שנה שהיה סוג של דו קיום בין נוצרים, מוסלמים ויהודים כעת המדינה מבוססת על לאומיות חדשה. יהודים ומוסלמים מגורשים על מנת להפוך את ספרד ב-1492 למדינת לאום. נוצרת כעת אנטישמיות חדשה על בסיס אתני- מהות הזהות הלאומית, התרבותית ולא רק הדתית.

5. **בתחום המלחמה וכתוצאה מכך תחילתה של מדינת הלאום-** ברנסאנס זו הפעם הראשונה שמשמשים באבק שריפה לשימוש של כלי נשק לטווח רחוק (הייתה זו המצאה סינית). כאשר ההמצאה הזו הגיעה למערב, הם מבינים שאפשר להשתמש בזה לעניינים צבאים - מלחמות בטווח רחוק. בעקבות זאת, בפעם הראשונה החלו לכוון גבולות ברורים, יש טווח ירי שממנו ניתן להגן על האדמה של המדינה. חומות כבר לא מהוות הגנה מספקת עבור מקומות וצרכים לחשוב על דרכים חדשות להגנה. צריך להיערך לשיטות הגנה חדשות שמאפיינות את המלחמות ואת ההגדרות הפוליטיות של מדינות הלאום. מדינות מנסות לקבל עצמאות על סמך היותן הומוגניות. אירופה נעשית בעלת לאומיות. ישנה אחידות תרבותית, דתית ולשונית. נוצרות פתאום מדינות לאומיות. עד הרנסאנס, אירופה הייתה מחולקת בימי הביניים לנסיכויות, מלכים, מחוזות וכו'... לא היה לאום מרכזי מאוחד.

6. רפורמה וקונטרה רפורמה מ-1517-1545-63

רפורמציה/רפורמציה: רואים שהעולם הנוצרי שעד אז היה תחת השליטה של האפיפיור, התחיל להתפצל. הקתולים עדיין מאמינים שהאפיפיור הוא הנציג של ישו. אך, במקביל מתחילות תפיסות שטוענות שלא צריך שום תיווך של האפיפיור והם יכולים לקרוא את הטקסטים לבד ולפרש אותם לבד.

המושג פרוטסטנטים- הפירוש של המושג פרוטסטנטים היא המחאה נגד הכנסייה הקתולית בעולם הנוצרי. יש בעולם הנוצרי הרבה קבוצות שרוצות חידוש מבחינה דתית. לעולם הפרוטסטנטים אין ראש אחד, ולכן יש הרבה כתות שונות.

מרטין לותר הוא הראשון שקורא תיגר. כומר גרמני, שב-1517 יוצא נגד האפיפיור. מוחאים נגד השימוש הפוליטי של העולם הנוצרי. לותר היה הראשון, והוא הקים את הקבוצה של הלותרנים. כל זה קורה בגלל המשבר בעולם.

קונטרה רפורמה זה התגובה של הכנסייה. העולם הקתולי מתחיל מתקפת נגד כדי למנוע את ההתפשטות של הפרוטסטנטים. אירופה היום מחולקת לצפון ודרום, כאשר בדרום קתוליים ובצפון פרוטסטנטים ברובם.

נוצרות מלחמות דת ואינקוויזיציה בין פרוטסטנטים על בסיס לאומי שנלחמות זו בזו עד עצם היום הזה.

הרנסאנס כתנועה אמנותית-

הרנסאנס הייתה תופעה אנטלקטואלית כללית שגם באה לידי ביטוי בין היתר באמנות. יעקב בורכהרדט (Jacob Burckhardt) 1860 מדבר על 4 נקודות שמאפיינות את הרנסאנס:

1. **המצאת האינדיבידואליזם**- חשיבות שנותנים לאינדיבידואל מעל הקולקטיב, מעל הקבוצה. זה בא לידי ביטוי בצורה דרמטית בתולדות האמנות. יש לנו עדויות ראשונות של ציירים ואמנים שחותמים על יצירותיהם בשמם. בימי הביניים, הרוב המכריע של היצירות אמנות, הם יצירות אנונימיות. האינדיבידואל הוא המצאה של המודרנה.

• **אלברכט דירר** היה אמן גרמני שהיה הראשון לחתום בשמו. בפעם הראשונה יש קניין רוחני אינדיבידואלי.

DÜRER, Albrecht (b. 1471,
Nürnberg, d. 1528, Nürnberg)

- לורנצו גיברטי, עשה את שערי הגן עדן של בית הטבילה שבקתדרלה בפירנצה. היוצר שם את עצמו, את הדיוקן של עצמו בתוך שערי הגן עדן שעוסקים בתנ"ך. הוא עשה "סלפיי" תלת מימדי כדי לומר שזו היצירה שלו. זה שינוי תפישתי גלובלי.

GHIBERTI, Lorenzo
(b. 1378, Firenze, d. 1455, Firenze)

- יאן ואן אייק מצייר את נישואי הארנולפיני- משפחה בנקאית שעבדו בצפון אירופה לטובת פירנצה. הוא מצייר את עצמו בתוך היצירה- הוא מופיע בהשתקפות.

Jan Van Eyck
The Betrothal of the Arnolfini, 1434
London, National Gallery

- רפאלו מצייר את אפלטון והפנים של אפלטון זהות לאלו של דה וינצ'י. הדיוקן של דה וינצ'י זה בדיוק אותו פרצוף של אפלטון שמופיע בציור של רפאלו. רוצים לחבר את העולם הקלאסי לעולם העכשווי ובמרכז היצירה עומד היוצר עצמו. סוג של חתימה של האמן. רק שפה זה לא רפאלו, אלא דה וינצ'י, בן זמנו של רפאלו. אנחנו רואים את הריאליזם של התמונה, כל מי שמכיר את דה וינצ'י ידע שמדובר בדה וינצ'י, כלומר יש ניסיון לחדש את האמנות הקלאסית של יוון העתיקה. רוצים שתהיה המשכיות ושכל אחד יוכל לזהות את לאונרדו ואפלטון. אבל העיקר זה שהאמן שם עצמו במרכז. זה אחד המאפיינים הבולטים של התרבות היום. שקית פלסטיק שכתוב עליו מותג כלשהו, שווה יותר משקית פלסטיק ללא שם. השם, המותג מקנה ערך. אנו רואים לראשונה את

LEONARDO da Vinci
(b. 1452 Vinci, d. 1519, Amboise)

החשיבות של הקניין הרוחני והאינדיבידואליות. לכן בורכארד רואה מהפך בתפישה של האינדיבידואל לעומת הקולקטיב.

- ראינו דיוקן של טיציאן, שעשה דיוקן של הקיסר קארל הראשון. הוא היה השליט הכי חשוב, הוא היה הברק אובמה, המנהיג הגדול, והוא הזמין את טיציאן שיצייר אותו. וזארי, הראשון שכותב ביוגרפיות של אמנים כותב כי- טיציאן הפיל מכחול והמנהיג הגדול הביא לו את זה. האמן פתאום יותר חשוב מהמנהיג הגדול. היוצר הופך להיות במרכז הבמה העולמית.

2. גילוי האדם והטבע- האדם במרכז התמונה. האדם הוא מרכז היקום. מרכזיות האדם בתפישה הרנסנסית. אם בימי הביניים המרכז של תשומת הלב היה האל, החל מהתקופה הרנסאנסית הדברים מתהפכים. זה ראשיתה של התרבות החילונית, בה שמים את האדם במרכז היקום ולא את האל. הטבע כמושא להתפעלות עצמית. אחד הדברים שלומדים בתולדות האמנות זה שמתחילים לגלות ברנסאנס את כללי הפרספקטיבה. הציורים של הרנסאנס מנסים לשחזר את המציאות כפי שהיא, עם העומק שמאפיין את שדה הראייה של האדם. רוצים לשחזר את תפישת האמת הטבעית בריאליזם של הטבע. הומניזם = שמים את האדם במרכז. בימי הביניים האל היה במרכז, והחל מעולם הרנסאנסית, שמים את האדם במרכז היקום. גישה אפרצנטית במקום תאוצנטית

ANDREA DEL CASTAGNO (b. 1423, Castagno, d. 1457, Firenze)
Last Supper
1447
Fresco, 453 x 975 cm
Sant'Apollonia, Florence

- **הסעודה האחרונה של ישו-** נושא חשוב באמנות הנוצרית. אנו רואים את הסעודה האחרונה שישו מקיים עם 12 תלמידיו, ובאותו לילה הוא אומר שאחד מהשליחים מתלמידיו יבגוד בו. וזה היה יהודה איש קריות. ובסעודה האחרונה אנו מגלים שאחד מהם בוגד, והפרידה של התלמידים מהמורה שלהם. יש ניסיון של **אנדראו דל קסטאנו** לשחזר את הסצנה בצורה שמקפידה על כללי הפרספקטיבה. הוא משתמש באדום וכחול עם משמעות סמלית- מדובר באדום שהוא חם וכחול קר. הם מסמלים את שתי התגובות השונות של השליחים לנוכח העובדה שאחד מהם בוגד. חלק

- מופתעים וחלק כועסים, ובמרכז לא סתם בנקודת המגוז של הציור רואים ששני הצבעים כחול ואדום מתמזגים יחד- יש פרשנות גם ריאליסטית וגם סמלית.
  - 40 שנה קדימה, **גירלאנדיו** מצייר גינה בסעודה האחרונה, עם עץ ופירות וחיות שאין להן שום משמעות סמלית, כדי להבין את הנושא הדתי המצויר. האמן מתעניין בטבע בפני עצמו. הציור של הטבע לא קשור במשמעות דתית אלא רק מפגן של יכולת טכנית לעשות ציור ריאליסטי יפה.

GHIRLANDAIO, Domenico
 (b. 1449, Firenze, d. 1494, Firenze)
 Last Supper
 1480
 Fresco, 400 x 880 cm

Ognissanti, Florence

- בהמשך **טינטורטו** צייר את הסעודה האחרונה כך שהוא מזיז את השולחן ונותן לו פרספקטיבה עמוקה יותר וכן מצייר דברים שלא קשורים בכלל לסעודה האחרונה. הוא מצייר משרתת, וכל מיני דברים שהם ביטוי של ההקשר הכללי של התמונה. מה גם שבדיוק המשרתת שלא מתעניינת בדרמה מדברת עם עוד משרת. ישו נמצא פתאום ברקע. יש התעניינות בפשוטי העם. מתחילים לראות התרחקות דתית. האמן מתעניין בעוד דברים מעבר למשמעות הדתית.

TINTORETTO, Jacopo
 The Last Supper
 1592-94
 Oil on canvas, 365 x 568 cm
 S. Giorgio Maggiore, Venice

- ציור נוסף, הוא ציור של **מנטנה**, בו ישו נראה כאילו הוא מצולם (מאוד ריאליסטי). הוא עם המון עומק, ויש בו דגש ריאליסטי על היותו גופה. אנו רואים שבאותה תקופה התחילו לעשות ניתוחי גופות, התפרקות, כשיון מוות, רקמות שמתחילות לדעוך מטה. יש מימד רפואי בתמונה. ישו מופיע כאדם מת, מראים כאן בצורה מורבידית גופה רקובה.

MANTEGNA, Andrea
(b. 1431, Isola di Cartura, d. 1506, Mantova)

3. שחרור הדת מהממסד הכנסייתי- מתחילים לשחרר מהעובדה שהדת היא במרכז ומחפשים פתרון אחרון שלא בהכרח שייך לכנסייה הקתולית:

1. ניצנים של שחרור מדת ומסורת - הפרדת דת ומדינה
2. חתרנות דתית (פרוטסטנטים)
3. מוסדות חינוך שאינם קשורים לכנסייה. מורים שאינם כמרים.
4. הקמת אוניברסיטאות (הראשונה במאה ה-13/14 הייתה בבולוניה), אם קרה משהו בשטח האוניברסיטה הייתה היא השופטת, מנותקת מהמנזר ויש בה שיח חילוני.

4. תפישת יופי חדשה- קונספט חדש ליופי- אנחנו מסתכלים על העולם שהוא יפה בפני עצמו לא שהעולם הוא יפה בגלל האל. אלברטי שכתב מסות על אדריכלות (הטבע כנותן את המידות היפות).

לוטרו, קאלוינו וזווינגלי- דמויות חדשות בעולם הפרוטסטנטי, העולם לא בעל אדם אחד שמשפיע עליו אלא יש כאן כמה דמויות שונות בעלות סמכות. אין דמות אחת.

Lutero, Calvino, Zwingli

רשימת מושגים

אדיפוס - טרגדיה מאת סופוקלס - מחזאי אתונאי של המאה ה-5 לפנה"ס. אדיפוס מציג את המתח שקיים בין האיש שחושב שהוא יודע הכל לבין גורלו. יש לו גורל מוכתב מראש, הוא חושב שהוא יכול להתגבר על הגורל, והוא לא מצליח להתגבר עליו. הוא חוטא בחטא היוהרה/חטא ההיברי.

אודיסאוס - גיבור האודיסאה (יצירה מאת הומרוס). זוהי יצירת המופת של התרבות היוונית. זוהי יצירה שניתן לדלות ממנה מידע על המיתולוגיה, האלים והתפישות של היוונים.

אולימפיאדה - משחקים אולימפיים שהתקיימו פעם ב-4 שנים ביוון העתיקה בין המדינות השונות שהרכיבו את יוון העתיקה. באמצעות אותם משחקים היוונים התאחדו, שכן הם לא היו מאוחדים פוליטית - יוון הייתה בנויה מערי מדינה/פוליס. בתקופה של המשחקים האולימפיים שרר שלום בין כל המדינות ונוצר איחוד תרבותי, פוליטי ודת. המשחקים חודשו רק לפני 120 שנה על הדגם היווני. אולם, המשחקים המודרניים אינם אירוע פוליטי כמו אז, אלא אירוע ספורטיבי בלבד. ביוון זה היה אירוע רק של יוונים, בעוד היום זה בינלאומי.

אוריפידס, אייסקילוס וסופוקלס - הם שלושת המחזאים המרכזיים של התיאטרון היווני. לכל אחד מיוחס פיתוח בתיאטרון היווני. אייסקילוס שממנו שרדו רק 7 יצירות בסיסיות הוסיף **שחקן שני**. סופוקלס הוסיף **שחקן שלישי** ואוריפידס הוסיף **שחקנים רבים** עם עלילות מורכבות. הם אבות התיאטרון המערבי.

איליאדה ואודיסאה - שתי יצירות של הספרות היוונית שנכתבו על ידי הומרוס. האיליאדה מספרת על המלחמה של היוונים נגד טרויה במשך 10 שנים והאודיסאה את החזרה של אודיסאוס, הגיבור היווני, לאיתקה - מסע שלקח לו 10 שנים.

איסטינה ופרבדה - שני מושגים בשפה הרוסית, שני היבטים של מושג האמת. פרבדה זה האמת העובדתית, לדוגמה יש אור בחדר? כן יש אור בחדר. התאמה בין הידע המוקדם שלי למציאות. התאמה בין מושג למציאות. זה האמת העובדתית. לעומת זאת, איסטינה זה האמת המתגלית, היא דורשת חקירה ומגלה לי דברים חדשים אודות העולם. זוהי האמת הפילוסופית.

אלאטיה - הבלתי מכוסה. הדברים שמתגלים כשאני מסיר את הכיסוי מעליהם תוך כדי שאני חוקר אותם. מטרת הפילוסופיה להגיע אל הבלתי מכוסה ולהוריד את הכיסויים הנמצאים מסביב לאמת. אלאטיה זה מושג האמת הכללי שמתחיל מפרבדה - אני קודם כל בודק את האמת העובדתית ודרך חקירה אני מגיע אל האיסטינה. זה תהליך הורדת הכיסויים מהאמת כדי להגיע אל הגרעין. יש לה שני היבטים: הפרבדה והאיסטינה.

אלכסנדר הגדול - בזכות האימפריה שבנה מחוץ לגבולות יוון העתיקה הביא את הערכים של התרבות היוונית גם למה שנחשב העולם המערבי. הוא המקיים של מה שנקרא התרבות ההלניסטית. **מוקדון היה תלמידו של אריסטו** (תהיה על כך שאלה). הוא קיבל חינוך יווני טוב מאריסטו. הוא הראשון שמפיץ את התרבות היוונית מחוץ לגבולות יוון כך שהיא הופכת לתרבות אוניברסאלית. הוא מביא ומפיץ את התרבות היוונית למזרח הרחוק, לצפון אפריקה, וכך מפיץ את הערכים של התרבות ההלניסטית.

אפלטון - שלושת הפילוסופים הגדולים של אתונה הם סוקרטס, אפלטון ואריסטו. הם קבוצה של פילוסופים שהראשון בהם הוא סוקרטס. חשוב לזכור שסוקרטס לא כתב דבר. כל מה שידוע לנו עליו זה מתלמידיו. אפלטון היה התלמיד הבולט של סוקרטס, והתלמיד הבולט של אפלטון היה אריסטו. היצירות הבולטות של אפלטון:

1. **אפולוגיה של סוקרטס** - בו אפלטון מתאר את המשפט של ההוצאה להורג של סוקרטס
2. **פיידון** - דיאלוג שניהל אפלטון עם סוקרטס על משמעותו של המוות עבור הפילוסוף.
- הדיאלוג פיידון מיוחד בכך שזהו הדיאלוג שמתאר את השעות האחרונות של סוקרטס בחיים.
3. **הסימפוזיון/המשתה** - המשתה עוסק במה זו אהבת אמת וארוס (אל האהבה). בפילוסופיה של אפלטון, הארוס הוא הכוח שמוציא את האדם מעצמו וגורם לו לצאת החוצה ולחפש את האיסטינה. הוא יודע שהאיסטינה קיימת מחוץ לעולם החושי הפנימי שלו. זהו תהליך שנוצר בגלל הכוח של ארוס כלפי הרצון לדעת מה יש בחוץ. בשאלות אלו דן אפלטון.
4. **מכתבים**
5. **המדינה/הרפובליקה** - אפלטון מדבר על מהו המשטר הפוליטי הטוב ביותר - ובשבילו זה דיקטטורה של הפילוסופים.

ארוס - כאמור, (אל האהבה). בפילוסופיה של אפלטון, הארוס הוא הכוח שמוציא את האדם מעצמו וגורם לו לצאת החוצה ולחפש את האיסטינה. הוא יודע שהאיסטינה קיימת מחוץ לעולם החושי הפנימי שלו. זהו תהליך שנוצר בגלל הכוח של ארוס כלפי הרצון לדעת מה יש בחוץ. בשאלות אלו דן אפלטון.

אריק אורבך - הוא היה חוקר, היסטוריון ואינטלקטואל גרמני יהודי במאה ה-20 שכתב את "מימזיס" העוסק בריאליזם בתרבות המערבית. הוא מזהה ברצון לקיים ולהקים אמנות וספרות ריאליסטית. אחד מהמאפיינים הבולטים של יוון העתיקה ועד ימינו במערב.

אריסטו - מורו של אלכסנדר מוקדון ותלמידו של אפלטון. אריסטו ואפלטון – צריך לדעת - בוויכוח לגבי האמנות. בשביל אפלטון, האמנים והמשוררים הם אנשים שצריכים לגרש אותם מהמדינה האידיאלית שלו- הוא נגד האמנות, לדעתו היא מרחיקה את האדם מחיפוש האמת, כי האמנות היא חיקוי של המציאות שהיא בעצמה חיקוי של האידיאות. במקום לקרב אותנו לאיסטינה היא מרחיקה אותנו כי מחזירה אותנו לעולם השקרי. לעומת זאת, אריסטו טוען שהאמנות חייבת להיות ריאליסטית ע"פ עקרון המימזיס כדי להביא אותנו לקתרזיס וכך להתמודד עם המציאות בצורה טובה.

דאוס אקס מכינה - מושג ששייך לתחום התיאטרון: זה האל מן המכונה. כשאריסטו דן על התיאטרון היווני, הוא מבקר את התיאטרון של אוריפידס כי הוא טוען שהוא משתמש בגימיקים כדי לפתור את העלילה הטרגית. המשמעות של הקתרזיס לטענתו הולכת לאיבוד כי פותרים את זה בגימיק ולא ע"י המתחים שבטרגדיה. לפי אריסטו שימוש בזה מוריד מן הערך הריאליסטי של הטרגדיה ושל האמנות. זה לא לפי הקריטריון של המימזיס.

דיאלוג אפלטוני - אפלטון כתב יצירות ספרותיות פילוסופיות בסגנון של דיאלוגים. דיאלוגים בהם הוא מדבר עם בני זמנו על סוגיות פילוסופיות, על פוליטיקה, אהבה, דת, הישארות הנפש וסוגיות אחרות. הוא משמר את הדו שיח, הדיאלוג. הוא גם משמר את הקשר לתיאטרון. אריסטו לא כותב דיאלוגים אלא מסות פילוסופיות.

דמוקרטיה - שלטון העם.

ההבדלים בין הדמוקרטיה לפי המשטר שהתפתח במאה החמישית לפנה"ס לבין הדמוקרטיה המודרנית: היוונית מתאפיינת בכך שהייתה ישירה, העם בחר באופן ישיר בהחלטות הציבוריות לעומת המודרנית בה אנו בוחרים בבחירות את נציגינו בפרלמנט בכנסת. האזרחים לא בוחרים באופן ישיר את החלטות

הכנסת. אנו בוחרים נציגים והם בוחרים בעצמם. ביוון התכנסו כל האזרחים והצביעו יחד בפתקים. דמוקרטיה ישירה. זה דומה למשאל עם, מה שנפוץ בשווייץ.

דבר שני, הדמוקרטיה היוונית נתנה זכויות רק לגברים, חופשיים, בעלי אזרחות אתונאית. כלומר, נשים, עבדים ותושבים זרים שחיו באתונה לא היו חלק מהתהליך הדמוקרטי. ולכן אומרים שהדמוקרטיה האתונאית הייתה סלקטיבית ואקסקלוסיבית במובן שמי שגר באתונה לא היה חלק מתהליך הזה. המודרנית מתיימרת לייצג את כל האוכלוסייה. לא משנה מעמד ומגדר. באתונה זה לא היה ככה.

היא הייתה גם שוויונית בצורה קיצונית כי משרות ציבוריות רבות ניתנו ע"י הטלת גורלות ולא ע"פ החלטת בוחרים- כל אחד באופן עקרוני יכל להיות שופט בעליון, רמטכ"ל וכו'. היום הדמוקרטיה המודרנית היא פחות שוויונית. יש קשר הון שלטון היום. באופן פורמלי כל אחד יכול להיות כל דבר במדינתו אך בפועל יש חסמים שתלויים במעמד, כסף וכו'. ביוון פתרו זאת על ידי זה שהטילו גורל. היום הסיכוי שאחד מאיתנו יהיה ראש ממשלה הוא נמוך כי צריך כוח כלכלי.

הומרוס- הסופר החשוב ביוון העתיקה שכתב את האודיסאה

היבריס- מעשה היוהרה שבדרך כלל מתניע את הטרגדיה היוונית כמו באדיפוס המלך. אדיפוס התיימר לדעת הכל ולשלוט בגורלו אך הגורל שלט עליו. המתח שיש בין היוהרה שלו לבין מה שהגורל מכתוב לו הוא הבסיס של העלילה הטרגית. הוא נענש על חטא היוהרה. יש מעשה שאני מזדהה איתו כצופה- אני מזדהה עם חטא היוהרה אך יש בי אמביוולנטיות כי המעשה של הגיבור הטרגי מתנגש עם המציאות.

היש המושלם-משל המערה- מסומן על ידי השמש. לפי אפלטון מטרת הפילוסוף להגיע להבנת העקרונות הבסיסיים של העולם. זה מה שקורה למי שיוצא מהמערה. מי שבמערה חושב שהעולם הוא מלא צלים. ומי שיוצא מבין שהשמש הוא המקור האולטימטיבי. זה האידאה האולטימטיבית. זה האמת המוחלטת, היש המושלם.

הלניזם- מושג חשוב, מפני שמאז אלכסנדר מוקדון ובעיקר בעקבות האימפריה הרומית הערכים של יוון הופכים לערכים התרבותיים המרכזיים של העולם כולו. העולם המערבי מאמץ את האלמנטים התרבותיים של יוון ורומא. לכן התרבות ההלניסטית מהדהדת בכל הדיונים עד עצם היום הזה. האימפריה היוונית ואחר כך האימפריה הרומית כובשות אזורים גאוגרפיים רחבים בהם הם מפיצים את הערכים התרבותיים של יוון ורומא וזה בעקבות אלכסנדר מוקדון. היום ערים רבות נבנו על ידי מוקדון או יורשיו. התרבות השלטת בכל האזורים נשארה יוונית, לדוגמא במצרים הייתה תרבות יוונית של התלמאים. גם המפגש בין התרבות היוונית לישראל- הסלאוקים השתלטו על ישראל. הלניזם- תרבות יוונית כערך תרבותי אוניברסלי.

המלך הפילוסוף- לפי אפלטון הפילוסופים הם מי שצריכים לשלוט במדינה כי הם היחידים בעלי האמת. משטר טוב לדעתו הוא משטר דיקטטורי של פילוסופים. הוא לא תמך בדמוקרטיה- ראה בזה כאחראי למותו של מורו. בספר המדינה, המוקדש כולו למדינה האידיאלית, מופיע המשל המפורסם- משל המערה.

המשתה-

חיבור של אפלטון, דיאלוג שעוסק בסוגיה מהי אהבה. מה זה לאהוב? מה זה המושג הזה? זה טוב או רע? זה אהבה של משיכה רוחנית אינטלקטואלית או גופנית? הדיאלוג נחמד כי מתאר משתה ביוון, סעודה גדולה, דומה לסדר פסח. אחרי ששתו ואכלו בסוף יש שיח. ותוך כדי השיח מגישים שוב יין ואוכל אך העיקר של המפגש הזה הוא דיבור ואנו רואים תיאור של משתה יווני קלאסי בו רוב המשתתפים משתכרים ונופלים. האחרונים שנשארים עם ערות אינטלקטואלית הם סוקרטס וכמה אחרים, והם

מדברים על נושא האהבה.

“אהבה אפלטונית” – בשפת יום יום זה אהבה ללא יחסי מין אבל זה לא המשמעות המקורית. לטענתו לאהבה יש כמה רבדים – יש משמעות של משיכה רוחנית ופילוסופית כלפי האמת. במפגש עם האחר אנו מחפשים התחברות לאחדות המקורית שלנו. העיקרון המאחד – יש צד גברי ונשי שרוצים להתאחד. עיקרון זה מופיע גם בספר בראשית. בטקסט של המשתה מתייחסים לכך שלאדם היו 2 צדדים – אחד זכרי ואחד נקבי. כלומר, כל אדם חש לחפש את החצי השני החסר שלו. כל אדם באשר הוא אדם בעל כמיהה למצוא את החסר אצל מישהו/מישהי אחרת, והחיבור בין דעות שונות הוא מה שמאפשר לחפש את האיטינה המאחדת את כולם.

פרמנידס והרליקטוס – שני פילוסופים פרה סוקרטיים שבאו לפני סוקרטס, במאה ה-6/5 לפני הספירה. הם הכינו את הקרקע לחקירות הפילוסופיות. הרקליטוס – טוען שהעולם בשינוי מתמיד והכל זורם, אי אפשר לטבול פעמיים באותו נהר. פרמנידס – טוען שהעולם קבוע. יש אמת מוחלטת אחת. הרקליטוס מעמיד עמדה מסוימת ופרמנידס מביע עמדה מנוגדת. אפלטון ינסה בפילוסופיה שלו לשלב את שתי התפיסות יחד. בתחילה, לפי אפלטון, הרקליטוס צודק. שכן, לפי אנשי המערה – הם רואים מציאות משתנה כל הזמן על קיר המערה. לעומת זאת, כאשר הפילוסוף יוצא החוצה ורואה את היש המושלם – מחוץ למערה, אז פרמנידס צודק. הוא משלב שתי עמדות שהיו מנוגדות אחת לשנייה. בתחילה הרקליטוס צודק ואחריו פרמנידס צודק.

טרגדיה – יסודות התיאטרון היווני. הטרגדיה מציגה מתחים חברתיים הקיימים באותה תקופה בין גבר לאישה, חיים למתים, וכן זקנים לצעירים. מתחים שהם המרכז של העלילה הטרגית. התיאטרון נולד ביוון. המילה טרגדיה – באה מהמונח טרגוס. טרגדיה הועלתה לבמה בחגיגות של האל דיוניסוס וטרגוס זה העז, החיה הקדושה של דיוניסוס. זה היה בלתי מרוסנת. ניטשה מקשר את הטרגדיה בסיפרו לאפולון ודיוניסוס.

לוגוס – זה הכוח האינטלקטואלי.

מימזיס – “חיקוי של המציאות”. עבור אריסטו בעיקר, אמנות טובה היא אמנות שמייצרת הזדהות של הצופה ע”פ עקרון החיקוי של המציאות. יצירה אמנותית, בעיקר תיאטרון, היא מוצלחת כשהיא מייצרת אשליה של ריאליזם – משתמשת בעיקרון המימתי, המימזיס. חיקוי של המציאות. הוא היה נגד אמנות אבסטרקטית. הספר של אורבך “מימזיס” מדבר על החשיבות של המימזיס מימי יוון ועד ימינו.

מיתוס – משל/סיפורי המיתולוגיה. הפילוסופיה נולדת כשהלוגוס מתחיל לקרוא תיגר למיתוס. המיתוס זה המסורת הדתית שעוברת מדור לדור ע”פ סמכות של הדת היוונית, ע”פ כל מיני סיפורים מכוננים, והלוגוס זה ניסיון לבדוק ולבחון את המציאות לא ע”פ מסורת כלשהי אלא לפי ביקורתיות ועקרונות פילוסופיים.

מהות כנגד הכרח – ההבדל בין קיום למהות, בין הכרח ומקרויות. הפועל to be להיות הוא בעל 2 משמעויות שונות: הקיומית, אמת קיומית נכונה במקום ובזמן נתון. לכן **אמת קיומית היא מקרית**. למה קוראים לי אשר? זה מקרה. צירוף מקרים. זה נכון אבל צירוף מקרים. זה נכון לגבי אשר רק בזמן מסוים ובמקום מסוים.

לעומת הפילוסופיה היוונית שמחפשת את המהות ההכרחית של הדברים, essence. כוח המשיכה רלוונטי בכל מקום ותקופה. הפילוסופיה מתעניינת ביסודות של העולם. להגיע למהות של הדברים.

המהפכה הנאוליתית – המושג תרבות – קולטורה, מגיע מהעולם החקלאי. הבינו שלידת התרבות בהיסטוריה האנושית כרוכה בהתפתחות התקופה הניאוליתית. יש קבוצות אנושיות שחיות סמוך לשדות

ויכולות להתבסס על כלכלה לא הישרדותית. יש להם זמן פנוי ויש להם מסחר עם חברות סמוכות. קולטורה מגיע מאגריקולטורה. התרבות מתפתחת כתוצאה מהמהפכה הניאוליתית.

מלחמת טרויה- יצירתו של הומרוס "האיליאדה" המספרת על המלחמה של היוונים נגד טרויה במשך 10 שנים.

משל המערה-

המשמעות ההיסטורית- המשפט של סוקרטס. סוקרטס היה איש שיצא מהכלל והתחיל חקירה פילוסופית על אידאות והוא מסביר לעם והם חושבים שהוא חתרני ובעייתי ומוציאים אותו להורג. פרשנות פילוסופית- עולם החושים הוא שקרי וצריך להיתלות בעולם האידאות. משמעות אסוטרי אזוטרי- יכול להיות שיש משמעות סודית שאפלטון מספר סיפור כדי שייטנו לפילוסופים את הכוח במדינה.

סופוקלס- מחזאי מרכזי של התיאטרון היווני. סופוקלס מכניס את השחקן השלישי. חשוב לזכור, סופוקלוס כתב שני מחזות מאוד חשובים: "אדיפוס המלך" ו"אנטיגונה" - אדיפוס פותר את חידת הספינקס, הופך למלך תבאי ומגלה שנשא את אמו ולכן מנקר את עיניו. אנטיגונה רוצה לקבור את קרוב משפחתה למרות האיסור, נידונה למות ברעב במערה. כשמחליטים לשחררה בעקבות נבואה מגלים כי היא התאבדה (דבר שגורם לחתנה לעתיד להתאבד אף הוא).

סופיזם- הפרה סוקרטים. אנשים שלא האמינו באמת מוחלטת.

סוקרטס- (399-470 לפנה"ס), מופיע עליו באופן נרחב בסיכום עצמו.

ספינקס- בסיפור של אדיפוס, אדיפוס פותר את החידה של הספינקס/אותה חיה שהיא חצי אישה חצי אריה. "מי הוא אשר אף שיש לו קול אחד, הוא ארבע רגלי, דו רגלי ותלת רגלי?". על חידה זו אדיפוס ענה נכונה. תשובתו הייתה כי זהו אדם: אדם הולך על ארבע כתינוק, על שתיים כבן אדם בוגר ולעת זקנה מתווסף לו המקל כרגל שלישית. חידה זו עולה לאדיפוס ביוקר.

פואטיקה- חיבור שאריסטו מקדיש על עקרונות היופי והיצירה המוצלחת. חשיבות האסתטיקה. בשביל אפלטון האסתטיקה מרחיקה אותנו כי היא חושית ולאריסטו היא חשובה כי היא מביאה לקתרזיס.

אדוארד גיבון- חוקר במאה ה-18 שניסה להסביר את הנפילה את האימפריה הרומית. גיבון טען שאחת הסיבות העיקריות לנפילה זה מחלה. גיבון טוען שזה מחלה כי הנצרות מחלישה את המוסר הלוחמני של הרומים. בגלל הנצרות הרומים הפסיקו להיות כובשים. הנצרות כרסמה את יסודות הצבא והתוקפנות הרומית ולכן היא נפלה קורבן.

אוגוסטוס- הקיסר הראשון של האימפריה הרומית כשהאחרון הוא רומולוס אוגוסטולוס. הם היו מייסדי רומא העתיקה. הקיסר האחרון נקרא רומולוס, הוא הודח ב-476! תאריך ממש חשוב שנישאל עליו. אוגוסטוס היה הראשון, בעוד רומולוס אוגוסטולוס היה האחרון וקיבל שם גנאי על שם רומולוס מייסד רומא.

אונברלסיזם- רומא לא חידשה כלום בתרבות שלה אבל הייתה אוניברסליסטית.

אטום- החלקיק הקטן ביותר שלא ניתן לחלוקה נוספת. הבלתי ניתן לחלוקה. תפיסה שהיום עומדת במרכז הפיזיקה המודרנית. זה התחיל בפילוסופיה הרומית בכך שאסכולת **האפיקורסים** טענו שהעולם מורכב מאטומים. זה תפיסה מטריאליסטית. יש לנו חומר וריק שזה האטום.

אידאליזם- אמונה שהעולם מושגת על אידאות/רעיונות ולא על חומר. האם האפיקורסים היו אידיאליסטים? לא, כי הם לא האמינו באידאות של אפלטון, האמינו שהעולם מבוסס על חומר ולא מושגת על אידאות.

אסקפיזם

במה האסכולה הציניקנית מתאפיינת? אסקפיזם, האדם שחי כמו כלב- (לזכור את הציור שבסיכום של דיוגנס).

אפיקורסים- אנשים שיש להם גישה שהעולם מטריאליסטי, הדוניסטי, והמטרה שלהם לאושר- לעשות חישוב מושכל, דיאטה נכונה של מה שגורם לנו תענוג ולהימנע ממה שמביא לנו סבל. להיות לתועלתניים- לבדוק בצורה חכמה איך להתמודד עם גורמי הסבל כדי שנהנה. הם נהנתניים הדוניסטיים. **סטואיקנים**- טוענים שלאדם אין שליטה על הגורל החיצון, יש להם גישה פטליסטית של הנצרות, אך מצד שני לאדם יש שליטה על החוסן הפנימי ומאמינים שמטרת הפילוסוף לא להיות בתלות בעולם החיצון, ואם צריך אז מתאבדים כי זה החופש היחיד שניתן לאדם. **ספקנים**- הם אנשים שמטילים ספק בכל דבר, לא חושבים שיש אמת מוחלטת, החושים משקרים לנו, כל אחד רואה את העולם בצורה אחרת ולכן לא נגיע אף פעם לאמת לאיסטינה. **הרומים- אקלקטים**- כי לקחו מכל דבר לפי רשימת מכולת. הם לוקחים קצת וקצת. הפילוספים הגדולים של אותה תקופה הם סירקה וקיקרו מרומא- האקלקטים.

ביזנטיון/קונסטנטינופול- ב476 נפלה האימפריה הרומית המערבית. אולם, במזרח באזור של קונסטנטינופול הייתה אימפריה רומית בשם ביזנטיון. והיא נפלה בידי הטורקים רק ב1453 כאלף שנה מאוחר יותר מהאימפריה הרומית המערבית.

ברברים- בשביל היוונים והרומים אלו כל מי שלא מדבר יוונית ולטינית. כל העמים שמחוץ לגבולות התרבות האנושית (התרבות ההלניסטית).

דיוגנס- מייסד להקת הציניקנים

דיוניסאי- ניטשה כתב ספר על לידת הטרגדיה. על כך שהטרגדיה היא בעצם זירה בה מתרחש מאבק בין האפולינאי והדיוניסאי. ניטשה פילוסוף גרמני של המאה ה-19 חושב שהייחוד של התיאטרון הוא המתח הבסיסי בין הכאוס לבין הסדר המסומן על ידי אל היופי, אל הסדר אפולון, כנגד הכאוס, והכאוס זה החוסר סדר שמסומן על ידי האל דיוניסוס. אל פרוע, אל של חוסר גבולות שמסתובב עם עורות שחיות. אל בעל גוף לא יפה, אל שטותי, אל שעושה דברים לא על פי ההיגיון והסדר. המתח בין האפולינאי והדיוניסאי מסביר את המתח.

האימפריה הרומית- ב-753 לפנה"ס נוסדה העיר רומא, ע"י רמוס ורמולוס (אחים שנשלחו ליער וינקו את חלב מזאבה). אחד מהם הורג את השני כי חצה את גבול העיר. שני המייסדים האגדיים של רומא. רומא לא הייתה תמיד אימפריה- רומא התחילה כממלכה בתקופה של רומולוס ורמוס עד התקופה של המאה השישית לפנה"ס. ברומא שלטו מלכים. רומא לא הייתה חשובה אז. החל מהמאה ה-6 רומא הופכת להיות רפובליקה. אחרי הרבה מלחמות, יש משטר טוטליטרי שבראשו היה הקיסר הראשון.

הנרי פירן- טוען שרומא נפלה כמרחב תרבותי, ולא כיחידה פוליטית. הוא טוען שזה התפתחות האיסלאם שגרמה לסוף המרחב התרבותי הרומי בכך שהממלכות המוסלמיות השתלטו על החלק של הים התיכון. הים התיכון היה מרחב של חילופי תרבות וסחורות בתקופה הרומית, והוא הפך פתאום לגבול שבין מלחמה. ברגע שהים התיכון מפסיק לתפקד כמרחב תרבותי והופך לגבול באזור מלחמה, אז התרבות הרומית מתרחקת מאזור הים. הבירות הגדולות שמתפתחות בימי הביניים מתרחקות מהים.

חוק האי סתירה- זה הלוגוס כנגד המיתוס. במיתולוגיה הכל אפשרי, לדוגמה בני אדם יכולים להפוך לעצים. אך לפי הלוגיקה, הלוגיקה צריכה להיות מבוססת על חוק האיסטינה. דבר לא יכול להיות שווה ושונה בו זמנית. מכונית ירוקה שונה ממכונית כחולה. זה חוק בסיסי של איסטינה. דבר לא זהה ושונה בו זמנית.

חזרה ניצחית- הסטואיקנים האמינו שהעולם מנוהל על ידי הגורל, ולכן צריך לחזק את החוסן הפנימי. לדעתם, ההיסטוריה האנושית היא כמו גלגל- הכל חוזר על עצמו לנצח נצחים. הגורל חוזר על עצמו כל הזמן.

יוליוס קיסר- הקים את התשתית הפוליטית שעליה תפתח האימפריה הרומית. מושג הקיסרות מגיע משמו הפרטי. האימפריה הרומית אמנם נפלה אבל הרעיונות האימפריאליסטיים של צאר ממשכים עד היום.

מטריאליזם- גישה חומרנית

מיטרה- מתחרת בנצרות. דת נפוצה באימפריה הרומית. קונסטנטינוס ניצח בקרב והוא היה נוצרי. הוא שהכריז על הדת הנוצרית כאל הדת הרשמית של האימפריה הרומית. אם המתחרה היה מנצח במקום הדת הנוצרית הייתה הדת המיטרית. מאמינים בשחיטה של פר וטיהור ע"י הדם שלו. ע"י האל מיטרה.

סילוגיזם- עקרון של אי הסתירה. בבסיס של הלוגיקה. ניסיון לבסס טענה ע"פ קריטריונים של איסטינה. אם סוקרטס הוא אדם וכל בני האדם בני תמותה אז גם סוקרטס בן תמותה. הניסיון לחולל לוגיקה אוניברסלית כבסיס לחקירה אינטלקטואלית.

סנקה- פילוסוף רומי. הוא דוגמא לפילוסוף ששייך לסטואיקנים אבל למעשה הוא אקלקטי.

פומפאי- עיר שנהרסה בהתפרצות הר געש ב74 לספירה ונמצאו בה כתבים.

קוליסאום- מבנה של הקרקס הגדול.

קונסטנטינוס- אותו קיסר רומי שהחליט והכריז על הדת הנוצרית כהדת הרשמית של האימפריה הרומית.

קיקרו- פילוסוף שנרצח בגלל העמדות הפוליטיות נגד הקיסר. דגל בחופש רפובליקני. לוקח קצת מכל אסכולה. הוא ניחן בחדות לשון, תחכום וחרifות.

קתוליות- לראשונה יש דת שמתיימרת להיות הדת שמבטיחה את הישועה לכלל האנושות.

ריאליזם- ניסיון האמנות והספרות לחקות באופן נאמן את המציאות.

רומולוס אוגוסטולוס- היה הקיסר האחרון ברומא וקיבל שם גנאי על שם רומולוס מייסד רומא.

רומולוס ורמוס - מייסדי רומא, גדלו עם זאבה ולכן ביססו את רומא ע"י כוח התוקפנות.

רספובליקה - שיטת משטר מסוימת שהייתה קיימת ברומא. רומא הייתה מלוכה ואחר כך הפכה לרפובליקה חצי דמוקרטית עם סנאט, והחל מאוגוסטוס ועד רומולוס אוגוסטוס, מ 31 עד 476 הייתה אימפריה.

אוניברסיטה - מוסדות הלימוד הראשונים שהתפתחו בתקופת הרנסאנס, לימודים שאינם קשורים באופן ישיר לכנסיה או ללימודי דת. פתאום מרחב לימודים של חילוניים.

אינדיבידואליזם - מאפיין ברנסאנס. לידת האינדיבידואל.

וספוצ'י - גילה שהיבשת של קולומבוס היא חדשה, אמריקה.

גוטנברג - הוא הממציא של הדפוס

גיברטי לורנצו - צייר עצמו בתוך שערי הגן של בית התפילה בפירנצה - אמן ששם עצמו במרכז.

גיוטו - פיתח את הפרספקטיבה, גילוי חדש של הטבע - הטבע קיבל מעמד משלו.

גלילאו גליליי - מהפכות קוסמולוגיות - כדור הארץ הוא לא מרכז היקום. אנו חלק מגלקסיה. שינוי תפיסתי וקריאת תיגר נגד הדת.

גירוש ספרד - 1492 - השפיע על הלאומיות.

משפחת דה מדיצ'י - המשפחה ששלטה בפירנצה, הבירה התרבותית והאמנותית של המרחב הזה הייתה משפחת דה מדיצ'י. היא שלטה עד המאה ה-18. אותה משפחה הייתה בנקאית. הם עשו הון עצום בכך שהלוו בריבית לכל חצרות המלוכה באירופה.

דורר - חותם עם שמו על יצירות אמנות - ביטוי לאינדיבידואליזם.

הומניזם - מילה נרדפת לרנסאנס - לימודים קלאסיים שעוסקים במדעי הרוח.

הסעודה האחרונה - דוגמא בהקשר של התפתחות הפרספקטיבה.

זליוס - רופא שעוסק לראשונה בניתוחי גופות.

ימי הביניים - תקופה שבין הנפילה הרומית להתחדשות הרנסאנס.

יעקב בורכהרדט - מנסה לאפיין את הרנסאנס ע"פ כמה נקודות חשובות.

אלברטי - אמן שמחדש את הערכים של רומא העתיקה במבנים האדריכליים שלו. הוא חידש את סגנון הקוליסאום באחד מהמבנים שלו.

לאונרדו- דיוקן של לאונרדו דה וינצ'י המופיע בתור הפנים של אפלטון. רוצים לחדש את התרבות הקלאסית, האמן במרכז, ותפיסת יופי חדשה.

מרתין לוטר- המקום של הקרע הגדול בין הפרוטסטנטים לקתוליים.

מדינת האפיפיור- האפיפיור היה ראש מדינה.

מיכלאנג'לו- הפסלים שלו הם ביטוי חזותי לרעיון של אפלטון, של עולם האידאות.

נאורות-ההשכלה- רנסנס קיבל את הביטוי לידה מחדש על ידי אנשי הנאורות בצרפת.

פרוטסטנטים- מחו/פרוטסטנט בצרפת הקתולית.

פרספקטיבה- כללי העומק שמתפתחים בעקבות ג'יוטו ואמנות הרנסאנס.

קולומבוס- גילה את אמריקה מבלי לדעת שזו אמריקה.

קופרניקוס- קבע שהשמש במרכז הגלקסיה ולא כדור הארץ

רפאלו סנציה וקפלה סיסטינה- ציור של רפאלו סנציו בקפלה הסיסטינית. במרכז רואים את סוקרטס שלא מחזיק אף ספר כי לא כתב ואפלטון ואריסטו שמחזיקים ספרים כי כתבו יצירות. אפלטון מצביע לעולם האידאות ואריסטו שיותר מטריאליסט ודוגל בריאליזם צריך להיות בעולם הזה החומרי.

רנסנס- לידה מחדש על ידי אנשי הנאורות בצרפת.

רפורמציה- בתקופת הרנסאנס יש קריאת תיגר נגד השלטון של הקתולים ומנסים להשתחרר מהתלות באפיפיור ולתת חופש פרשנות. לותר הוא אחד הרפורמטורים הראשונים של הנצרות.

תרבות- קולטורה, מגיע מהעולם החקלאי. הבינו שלידת התרבות בהיסטוריה האנושית כרוכה בהתפתחות התקופה הניאוליתית. יש קבוצות אנושיות שחיות סמוך לשדות ויכולות להתבסס על כלכלה לא הישרדותית. יש להם זמן פנוי ויש להם מסחר עם חברות סמוכות. קולטורה מגיע מאגריקולטורה. התרבות מתפתחת כתוצאה מהמהפכה הניאוליתית.

פוליטאיה- הרפובליקה מאת אפלטון, המדינה.

פוליס- עיר מדינה.

פילוסופיה- אהבת הידע. מה הם המאפיינים של הפילוסופיה?
רפלקסיביות, ביקורתיות, אמצעיות.
מהי האמת? שאלות של גנוזאולוגיה- של גבולות ההכרה האנושית.

הפרה סוקרטים- (תאלס, הרקליטוס, פרמנידס).

פרומתאוס- יצירה תיאטרלית של אייסקילוס. זה מדבר על דמות שגנבה את האש מהאלים ונתנה לבני האדם. הוא נידון להיות קשור על סלע לנצח נצחים ועיט או נשר יאכל לו את הקרביים. הוא נענש על

ההיבריס, על המעשה שהוא גנב את האש מהאלים ונתן לבני אדם. עד כמה האנושות יכולה לקרוא תיגר על האלים?

פרידריך ניטשה- דיברנו על החיבור הראשון שלו על לידת הטרגדיה. הוא כתב ספר על לידת הטרגדיה בה הוא טוען שהטרגדיה היא זירה בה מתרחש מאבק בין האפולינאי והדיוניסאי. ניטשה פילוסוף גרמני של המאה ה-19 חושב שהייחוד של התיאטרון הוא המתח הבסיסי בין הכאוס לבין הסדר המסומן על ידי אל היופי, אל הסדר אפולון, כנגד הכאוס, והכאוס זה החוסר סדר שמסומן על ידי האל דיוניסוס. אל פרוע, אל של חוסר גבולות שמסתובב עם עורות של חיות. אל בעל גוף לא יפה, אל שטותי, אל שעושה דברים לא על פי ההגיון והסדר. המתח בין האפולינאי והדיוניסאי מסביר את המתח.

קומדיה- יצירה קומית בתיאטרון

קתרזיס- היטהרות הנפש, זיקוק הרגשות. היא מטרה עיקרית של האמנות לפי אריסטו. הוא מדבר על זה בחיבורו על אמנות השיר שנקרא "הפואטיקה".

אונטולוגיה: תורת היש, הפילוסופיה עוסקת במה המשמעות של הדברים הקיימים. השאלות היסודיות ביחס לעולם שאנו חלק ממנו. לא תלוי בזמן ובמקום.

תרבויות אקסיליות- בין המאה ה-5 ל-8 לפני הספירה יש שינויים שמתרחשים באותו ציר של זמן. תרבויות שמתפתחות במקביל באותה תקופה ולא כי היה קשר תרבותי ביניהם. ביוון זה הפילוסופיה, בישראל זה התפתחות הנבואה, בהודו התפתחות הבודהה וכו'. חקירות רפלקסיביות, ביקורתיות שמתפתחות באותה תקופה.